

Rapportage

Zelfstandig oud worden in Geeren-Zuid

**Een activerende verkenning naar woonwensen en behoeften
aan zorg- en welzijnsdiensten van allochtone ouderen**

Rapportage

Zelfstandig oud worden in Geeren-Zuid

**Een activerende verkenning naar woonwensen en behoeften
aan zorg- en welzijnsdiensten van allochtone ouderen**

Colofon

Titel project: Zelfstandig oud worden in Geeren-Zuid
Projectnummer: 520090
Offertenummer: OF1010036.00
Opdrachtgever: Singelveste AlleeWonen en Wonen Breburg
Contactpersoon: Mevr. F. (Franceline) Visser, adviseur Markt & Innovatie
Bezoekadres: Spoorstraat 200
Postbus 3522 | 4800 DM | Breda
I. www.alleewonen.nl
KvK-nummer 20024511

Opdrachtnemer: Palet, adviseurs diversiteit
Willemstraat 59, 5611 HC Eindhoven
T. (040) 235 99 99
I. www.palet.nl
KvK Brabant 41098581

Contactpersoon: Dhr. Roel de Krijger, manager
T: 040 2359999 / 0611035846
E: rdkrijger@palet.nl

Versie: 1.0
Status: Definitieve versie Rapportage

© Palet, mei 2011

Inhoudsopgave

Inleiding	pag. 4	
Samenvatting	pag. 6	
Literatuuronderzoek woonwensen allochtone ouderen (samenvatting)	pag. 8	
1. Probleemstelling	pag. 9	
1.1 aanleiding		
1.2 probleemstelling		
1.3 aanpak (werkwijze)		
1.4 doestelling(en)		
1.5 beoogde resultaten		
2. Aanpak	pag. 12	
2.1 het instrument ambassadeurs		
2.2 huiskamergesprekken		
2.3 het proces (beschrijving)		
3. Verkenningsvraag en -groep	pag. 16	
3.1 de verkenningsgroep		
3.2 verkenningsvraag		
4. Huiskamergesprekken (samenvatting)	pag. 18	
4.1 deelname		
4.2 Turkse ouderen		
4.3 Marokkaanse ouderen		
4.4 ASA-groep		
5. Conclusies & aanbevelingen	pag. 26	
5.1 conclusies		
5.2 aanbevelingen		
Bijlagen:		
Bijlage 1	Lijst van medewerkers aan de verkenning	pag. 30
Bijlage 2	Gepresenteerde woonvormen	pag. 31
Bijlage 3	Methodiekbeschrijving <i>Bewoners aan het woord</i>	pag. 33
Bijlage 4	Literatuurstudie <i>Woonwensen van allochtone ouderen in Nederland</i>	pag. 37

Inleiding

Uit onderzoeken van onder andere het CPB en het CBS blijkt dat de samenstelling van de bevolking in Nederland de komende jaren sterk zal veranderen. De bevolkingsgroei zal in de komende decennia fors dalen. Er zullen veranderingen plaatsvinden in leeftijdsopbouw (ontgroening en vergrijzing), gezinssamenstelling (kleiner) en migratiepatronen (instroom uit Midden- en Oost-Europa, gezinsmigratie uit traditionele migratielanden).

Eén van de consequenties van deze ontwikkelingen is dat het leven in Nederland alleen maar duurder wordt. Dat geldt ook voor de kosten voor bijvoorbeeld wonen, welzijn en zorg. In de wetenschap dat het aantal ouderen ten opzichte van het aantal jongeren relatief meer zal stijgen, maakt dat kosten voor wonen, welzijn en zorg bij ongewijzigd beleid onbetaalbaar zullen zijn.

Dit is één van de redenen waarom de overheid wil dat burgers steeds meer eigen verantwoordelijkheid gaan nemen bij vragen op het terrein van welzijn en zorg. In dit kader wenst de overheid dat ook ouderen zo lang mogelijk thuis, in de eigen omgeving, in eigen kring, buurt of wijk blijven wonen in plaats van in een verzorgingstehuis. Dit betekent wel dat zorg- en welzijnsvoorzieningen, zo veel mogelijk, dicht bij de mensen in de buurt of wijk aanwezig moeten zijn.

Woningcorporaties hebben wijken en buurten in de afgelopen jaren drastisch zien veranderen. Daar waar mogelijk spelen zij in op de steeds diverser wordende bewonerssamenstelling en dragen zij actief bij aan het vergroten van de leefbaarheid. Daarbij hebben zij meer en meer aandacht voor het actief achterhalen van wensen en behoeften van (groepen) bewoners. Deze vertalen zij vervolgens naar nieuwe vormen van product- en dienstverlening op maat. Ook bij het ontwikkelen van plannen m.b.t. renovatie, herstructurering en nieuwbouw is te zien dat woningcorporaties hier in een zo vroeg mogelijk stadium wensen en behoeften van bewoners bij betrekken. Vaak in samenwerking met relevante maatschappelijke partners als gemeente en instellingen voor zorg, welzijn, onderwijs en arbeid.

Hoewel de absolute aantallen allochtone ouderen aanzienlijk lager zijn en blijven dan die van de autochtone ouderen, zal de relatieve verhouding verkleinen. Vraag is hoe woningcorporaties dit gegeven vertalen naar hun brede wijk- en buurtontwikkelingsplannen. In dit kader hebben de woningcorporaties Singelveste Alleewonen en Wonen Breburg hun vizier gericht op de bewonersdoelgroep 'allochtone ouderen'. Zij willen graag meer weten over de woonwensen van deze groep: willen allochtone ouderen zelfstandig oud worden in de wijken waar ze nu wonen? En zo ja, welke beelden hebben zij daar dan bij? En welke behoeften bestaan er aan zorg- en welzijnsvoorzieningen? Maar ook: wat verwachten zij van hun directe sociale omgeving daar waar het gaat om het bestendigen en/of vergroten van hun eigen zelfredzaamheid?

Daarom hebben Singelveste Alleewonen en Wonen Breburg Palet, adviseurs diversiteit de opdracht gegeven om in het Bredase Geeren-Zuid te onderzoeken wat de specifieke wensen en behoeften van drie groepen allochtone ouderen zijn op het gebied van wonen, welzijn en

zorg. De nu voorliggende rapportage geeft inzicht in de belangrijkste resultaten van een grondige verkenning onder de doelgroepen Turken, Marokkanen, Antillianen/Arubanen en Surinamers (ASA). Hierbij is niet uitsluitend gekeken naar verwachtingen en wensen van de 1^e generatie ouderen. Een belangrijke extra factor is de 2^e generatie: zij zijn immers de mantelzorgers van vandaag en morgen en zij spelen een belangrijke rol bij het invullen van het begrip zelfredzaamheid, mantelzorg en 'makelaar' tussen hun ouders en professionele voorzieningen.

De rapportage bevat naast een aantal bevindingen ook conclusies en aanbevelingen. Alle bruikbaar voor de opdrachtgevers in hun toekomstige planvorming met betrekking tot bouw, renovatie, herstructurering en contacten met de betreffende doelgroepen.

Samenvatting

De meeste van de in de verkenning gesproken allochtone ouderen, wonen tussen de 20 en de 35 jaar in de wijk Geeren-Zuid. Velen wonen er sinds hun aankomst in Nederland. Ze wonen er graag en geven er nadrukkelijk de voorkeur aan niet meer uit de wijk te vertrekken.

Hoewel het thema ouder worden - net als bij autochtonen - een belangrijk thema zou moeten zijn, is het voor het eerst dat deze groep en hun kinderen zo open en diepgaand het onderwerp 'ouder worden in Nederland' met elkaar hebben besproken. Hier zijn de allochtone ouderen de corporaties zeer erkentelijk voor.

Uit de gesprekken blijkt dat de allochtone ouderen van Geeren-Zuid zich over het algemeen niet specifiek bezighouden met het thema 'ouder worden in Nederland'. Bij de meeste allochtone ouderen (met name bij de mannen) is de wens om ouder te worden in het thuisland latent aanwezig. Vandaar dat men zich niet echt met het thema bezighoudt, niet actief naar informatie zoekt en beslissingen vooruitschuift. Het geconstateerde grote gebrek aan kennis van voorzieningen, aanbod en regelgeving op het gebied van wonen, zorg en welzijn vloeit mede hieruit voort.

Palet is er door het voeren van huiskamergesprekken in geslaagd deze ouderen zich (nog meer) bewust te laten worden van het gegeven dat ouder worden in het thuisland, nu en op termijn vrijwel geen optie meer zal zijn. De kinderen en de kleinkinderen zullen hier achterblijven. Dat wordt als een té groot gemis ervaren, vooral door de vrouwen. Ze zijn zich er ook van bewust dat ze zich nu meer moeten gaan voorbereiden op het ouder worden hier in Nederland. Zij beseffen ook daar een grote achterstand in te hebben en wensen daarin ondersteuning te krijgen.

De woonwensen van de gesproken allochtone senioren met betrekking tot alternatieve woonvormen gaan uit naar het zelfstandig wonen: bij elkaar, met gelijkgestemden, in de eigen omgeving, met zorg en voorzieningen in de directe nabijheid en met een op belangrijke aspecten van de eigen cultuur afgestemde zorg.

De allochtone ouderen vinden dat het reguliere woon-, zorg- en welzijnsaanbod niet aansluit op hun cultureel geënte wensen en behoeften. De reguliere seniorencomplexen en verzorgingstehuizen zijn "te wit". Er is (vooral bij de 2de generatie) behoefte aan meer contact en afstemming met de reguliere voorzieningen. De ouderen zelf geven aan behoefte te hebben aan een meer cultuurgerichte communicatiewijze; doelgroepspecifiek, in de eigen taal en door 'eigen' mensen.

Als het om de zorg bij het ouder worden gaat, begint bij een steeds groter wordende groep allochtone ouderen steeds duidelijker te worden dat het in de toekomst niet meer verantwoord is (vanuit een traditioneel culturele optiek) een beroep te doen op volledige zorg door de kinderen. Het maatschappelijk "overleven" in Nederland legt een te groot beslag op het individuele en het gezinsleven van de kinderen, waardoor er weinig tot geen ruimte overblijft voor totale zorg aan de ouders.

Een beroep op de reguliere zorg is dan onvermijdelijk. De reguliere zorg zou dan wel aan een aantal interculturele maatstaven moeten voldoen, zoals bijvoorbeeld zorgaanbod in eigen taal en cultuur, kennis van en over andere culturen, allochtoon personeel.

Voor de 2^e generatie is bereid hieraan bij te dragen door middel van haar participatie. “Wij moeten beginnen een basis te leggen voor de zorg voor onze ouderen hier in Nederland, zodat de generatie na ons er de vruchten van kan plukken”.

Kortom, allochtone ouderen in Geeren-Zuid beseffen dat zij ouder zullen worden in Nederland. Het merendeel wil graag zelfstandig oud worden in de wijk en ziet het liefst op maat gesneden en toegankelijke voorzieningen voor wonen, zorg en welzijn, dichtbij huis. Zij willen graag samen oud worden, waar mogelijk met ondersteuning van producten, diensten en instellingen die recht doen aan ‘hun’ diversiteit.

Literatuuronderzoek woonwensen allochtone ouderen

Het algemene beeld dat de geraadpleegde landelijke studies over de woon- en leefsituatie van allochtone senioren in Nederland geeft is dat deze minder goed is dan die van autochtone senioren.

Maatschappelijke positie

Allochtone senioren zijn gemiddeld weliswaar jonger dan Nederlandse senioren, maar zij hebben financieel minder armslag, voelen zich minder gezond en zijn vaak slechter gehuust. De gemiddelde leefsituatie van Marokkaanse senioren is het minst gunstig, gevolgd door die van de Turkse, Surinaamse en ten slotte de Antilliaanse ouderen. Marokkaanse en Turkse senioren leven vaak in een gezin met kinderen. Onder Surinaamse en Antilliaanse senioren vinden we veel meer alleenstaanden.

Woonwensen

De woonwensen van allochtone senioren verschillen minder dan vaak wordt aangenomen van die van Nederlandse senioren. Net als autochtone ouderen wonen allochtone ouderen het liefst zo lang mogelijk zelfstandig in hun eigen woning. De nabijheid van kinderen, familie en bekenden, met behoud van zelfstandigheid en privacy binnen de woning, is hierbij evident. Gemeenschappelijkheid, het delen van herinneringen, eigen cultuur en taal zijn belangrijke aspecten van de woonbeleving.

Culturele verschillen en gebruik van reguliere voorzieningen

Culturele verschillen drukken ook een duidelijk stempel op de zorgverwachtingen van en de zorgverlening aan allochtone senioren. Men maakt weinig gebruik van professionele zorgvoorzieningen, zoals thuiszorg en verzorgings- en verpleeghuizen. Dit geldt het sterkst voor Marokkaanse en Turkse senioren. Vaak verlenen kinderen en schoonkinderen zorg, naast een druk eigen (gezins-)leven. Dit kan leiden tot spanningen en verschillende verwachtingspatronen. Meer dan Marokkaanse en Turkse senioren, maken Surinaamse en Antilliaanse senioren gebruik van bestaande voorzieningen.

Verblijf in Nederland

Een deel van de allochtone senioren is niet het hele jaar in Nederland. Pendelen tussen land van herkomst en Nederland komt het meest voor onder Marokkanen, in iets mindere mate onder Turken en veel minder onder Surinamers en Antillianen. Door te pendelen hoeft men de definitieve keuze tussen blijven en remigreren nog niet te maken.

Toekomstperspectief

De komende decennia zal het aantal niet-westerse senioren in Nederland snel toenemen. Sommige onderzoekers verwachten dat de woonsituatie, de woonwensen en het gebruik van zorgaanbod niet veel zullen veranderen ten opzichte van de huidige situatie. Anderen zijn van mening dat op langere termijn allochtone senioren steeds meer op de woningmarkt zullen emanciperen en dat hun woonwensen die van Nederlandse ouderen steeds meer zullen benaderen. Deze veronderstelling sluit aan bij het gegeven dat culturele verschillen bij de tweede generatie al veel minder sterk zijn dan bij de eerste generatie. Het is de vraag in welke mate en in welk tempo deze ontwikkeling zich verder zal doorzetten.

1. Probleemstelling

1.1 De aanleiding voor deze verkenning

Deze verkenning naar de woon- zorg- en welzijnswensen van allochtone ouderen in Geeren-Zuid maakt deel uit van de herstructureringsaanpak in Geeren-Zuid en gebeurt in opdracht van de woningcorporaties Singelveste AlleeWonen en WonenBreburch.

In het sociaal programma Geeren-Zuid staat men een aanpak voor die gericht is op het kennen van de wensen en mogelijkheden van zittende bewoners en, indien mogelijk, het ontwikkelen van woonarrangementen en woonproducten die hierop aansluiten.

Een doelstelling waaraan WonenBreburch en Singelveste AlleeWonen zich als toekomstbewuste woningcorporaties hebben verbonden. Daarbij staan beide corporaties in een vroeg stadium van het proces van herstructurering duidelijk een aanpak van onderop voor. Concrete wensen en behoeften van bewoners staan waar mogelijk centraal bij toekomstige keuzes aangaande de herstructurering.

In Geeren-Zuid wonen veel ouderen. Een van de doelstellingen bij de vernieuwing van Geeren-Zuid is ervoor te zorgen dat ouderen zo lang mogelijk zelfstandig kunnen blijven wonen, door maatwerk te bieden in het wonen en door een aanbod van de juiste zorg- en welzijnsdiensten.

1.2 Probleemstelling

Er wonen relatief veel oudere allochtone bewoners van diverse afkomst in Geeren-Zuid, vooral in de eengezinswoningen. Dit aantal zal in de komende jaren alleen nog maar toenemen. Vanuit literatuurstudies weten we dat vanuit de allochtone cultuur het gebruikelijk is dat zij over het algemeen ondersteund worden door familie. Maar feitelijk is er weinig bekend over de woonwensen en behoeften aan zorg- en welzijnsdiensten van deze mensen. Literatuurstudies geven ook aan dat de onbekendheid met woonmogelijkheden voor ouderen groot is bij allochtone groeperingen, hetgeen zowel bij kinderen als ouders vooroordelen ten aanzien van deze mogelijkheden in de hand werkt.

Daar komt bij dat allochtone ouderen en hun kinderen doorgaans nauwelijks nadenken over wat ouder worden in Nederland voor onder andere het wonen betekent. De vraag wordt vooruitgeschoven en er is enige weerstand om hierover hardop te denken.

Ook zijn er signalen dat de tweede en derde generatie allochtonen zich zorgen maken over het welbevinden en de zorg voor de oudere generatie.

Zelf hebben de corporaties de ervaring dat contacten met allochtone ouderen, over het algemeen, moeilijk te leggen zijn en vaak moeizaam verlopen, grotendeels vanwege de taalbarrière. Zij hebben hierdoor weinig directe kennis van de woonwensen en behoeften van allochtone ouderen.

Wonen Breburg en Singelveste Alleewonen zijn in het kader van het bovenstaande zeer geïnteresseerd in toekomstige woonwensen en behoeften aan zorg- en welzijnsdiensten van deze groep. Meer specifiek gaat het daarbij om drie groepen: de Turkse, Marokkaanse en de Suri-naams/Antilliaanse/Arubaanse (ASA) groep ouderen.

1.3 De aanpak

Om bovengenoemde probleemstelling(en) duurzaam en effectief te adresseren en een plek te geven in het herstructureringsproces in de wijk is gekozen voor een driesporenaanpak.

1. Het plegen van een literatuurstudie om zo een algemeen beeld van de doelgroepen en 'best-practices' betreffende de thema's wonen, zorg en welzijn te krijgen.
2. De realisatie van een eerste verkenning onder de betreffende bewonersgroepen zelf.
3. Het stimuleren van een actieve opstelling en participatie van de doelgroep inzake de thema's in het kader van het herstructureringsproces in de wijk.

De verkenning moet vervolgens een eerste helder en situatiespecifiek beeld geven over wensen en behoeften van allochtone ouderen en hun omgeving in relatie tot het zo lang mogelijk zelfstandig wonen in Geeren-Zuid en de daarbij benodigde voorzieningsstructuur.

Het is dus niet alleen belangrijk om de beelden die ouderen en hun kinderen hebben over wonen voor ouderen in Geeren-Zuid - en de voor- en nadelen die zij zelf formuleren - zichtbaar te maken, maar ook om na te gaan waar de beelden op gebaseerd zijn. Hier is dialoog voor nodig, reden waarom er gekozen is om de behoefteverkenning door middel van groepsgesprekken uit te voeren. Groepsgesprekken maken het bovendien mogelijk de vraagstelling in een juist perspectief te plaatsen en zo verkeerde verwachtingen te voorkomen.

De aanpak is aldus gericht op de door Palet ontwikkelde methodiek van 'activerend onderzoek', genaamd *Bewoners aan het woord* (zie ook bijlage 3). Dit is een onderzoeksmethode voor, door en met buurtbewoners, en is gericht op:

- het verbeteren van inzicht in de sociale dynamiek in de buurt
- het bevorderen van sociale samenhang tussen bewoners
- het stimuleren van betrokkenheid en participatie bij het wonen in de buurt.

Allochtone ouderen en hun 'kinderen' worden middels groepsgesprekken actief betrokken bij de verkenning van woonwensen en behoeften aan zorg- en welzijnsdiensten. Volgens het principe "niet praten over, maar praten met" en rekening houdend met de verschillen in generaties en verschillen tussen man en vrouw.

1.4 Doelstelling

Het middels een activerende aanpak inzichtelijk maken van woonwensen en behoeften aan zorg- en welzijnsdiensten van Turkse, Marokkaanse en de Antilliaans-Surinaams-Arubaanse (ASA) ouderen in de wijk Geeren-Zuid in Breda.

1.5 Beoogde resultaten

Deze activerende verkenning moet opleveren:

1. Een beknopte eindrapportage met daarin de belangrijkste bevindingen en conclusies ten aanzien de woonwensen en behoeften aan zorg- en welzijnsdiensten van niet-westerse allochtone senioren in Geeren-Zuid, met aanbevelingen voor vervolgstappen;
2. Een zestal actieve 'ambassadeurs' die als een verbindende schakel tussen de corporaties en de allochtone senioren in de wijk kunnen fungeren in vervolggesprekken en/of activiteiten in het kader van de wijkontwikkeling in Geeren-Zuid;
3. Gemotiveerde en actieve groepen allochtone senioren (1ste generatie) en hun kinderen (2de generatie) die bereid zijn verder te praten en mee te denken in de invulling van de woonwensen en behoeften aan zorg- en welzijnsdiensten voor allochtone senioren.

2. Aanpak

2.1 Het instrument ambassadeurs

De ambassadeurs zijn in deze verkenning vrijwillige allochtone wijkbewoners. In eerste instantie zijn de ambassadeurs er op uitgegaan om de allochtone senioren die zij zelf of van gezicht kennen, te benaderen. Daarnaast was het ook de bedoeling dat zij actief op zoek zouden gaan naar mensen die ze niet kennen. Dit laatste is wat minder gelukt.

Iedere vrijwilliger heeft ongeveer tien adressen voor zijn of haar rekening genomen. Vanuit de woningcorporatie is er een aan de bewoners gerichte brief meegegeven aan de ambassadeurs. Hierin werden reden en het doel van de uitnodiging voor een gesprek uitgelegd. De vrijwilligers zijn voornamelijk individueel te werk gaan.

De ambassadeursrol is een vrijwilligerstaak. Door deze rol op zich te nemen verbinden zij zich aan het project. Zij richten zich op het enthousiasmeren van wijkbewoners om mee te doen en vervullen een intermediaire rol tussen deelnemers en de organisatoren van de huis-kamergesprekken (zijnde de corporaties en Palet). Hiertoe worden zij eerst gezamenlijk getraind.

De ambassadeurstraining/instructiebijeenkomsten

De training/instructiebijeenkomsten hadden tot doel om de vrijwilligers zo goed mogelijk voor te bereiden op de huisbezoeken. Belangrijk voor een ambassadeur is het doel van het project goed te leren kennen, zichzelf te kunnen introduceren bij de ouderen, zodanig dat hun intermediaire rol duidelijk wordt en zij niet worden gezien als een verlengstuk of spreekbuis van de corporaties.

Tijdens een training van twee dagdelen maakten de ambassadeurs kennis met de gespreksleiders, werden zij ingevoerd in de achtergrond van het project, hun rol als ambassadeur en werden zij getraind in gespreksvoering om zodoende deelnemers te kunnen werven en motiveren. Verder is er met hen een werkverdeling gemaakt, waarna zij met ondersteuning van een medewerker van de corporatie de daadwerkelijke werving zijn gestart.

In de training zijn de volgende onderwerpen aan bod gekomen:

- werving: hoe benader je potentiële kandidaten?
- introductie: hoe vertel je wat je komt doen (presentatie)?
- gespreksvoering: hoe leid je het gesprek (kop-romp-staart)?
- vraagstelling: hoe stel je niet sturende vragen en hoe vraag je door?

De vrijwilligers hadden veel behoefte aan structuur en praktische handvatten. Daarvoor hadden de corporaties tijd en ondersteuning voor de ambassadeurs ingeruimd en gezorgd voor praktische hulpmiddelen, zoals een instructieformulier voor de wervingsgesprekken, naambadges, informatiebrief voor de bewoners en herinneringsflyers.

De verbindende schakel

In het traject na de werving bleven de ambassadeurs een actieve rol houden. Omdat zij feitelijk de verbindende schakel vormen tussen de organisatoren van de gesprekken (de corporaties) en de doelgroep, hebben zij voor zover mogelijk een actieve rol behouden in de organi-

satie én tijdens de groepsgesprekken. Ook in de overleggen na de verkenning is er een rol voor de ambassadeurs weggelegd. En deze zal zich niet alleen richten op het overbruggen van de taalbarrière, maar vooral op die van fungeren als verbindende schakel. De ambassadeurs waren een zeer welkom aanspreekpunt voor de organisatoren tijdens het onderzoekstraject, maar vooral ook in het traject daarna.

2.2 De 'huiskamer'-gesprekken

De huiskamersfeer

De groepsgesprekken met de allochtone senioren hebben plaatsgevonden in een huiskamersfeer. De filosofie hierachter is een veilige en open sfeer te creëren, waarin de senioren in de diverse gespreksgroepen de tijd en ruimte krijgen en de veiligheid voelen om met elkaar in dialoog te gaan over het thema ouder worden. En meer specifiek over ouder worden in relatie tot wonen, zorg en welzijn in de wijk Geeren-Zuid.

Volgens de letter van de methodiek vinden de gesprekken plaats daar waar de deelnemers zich het meest prettig voelen. Dit kan een fysieke huiskamer zijn, maar ook bijvoorbeeld in het buurthuis.

In dit traject is er op voorhand voor gekozen om de gesprekken te laten plaatsvinden in het inloophuis van de corporatie, het buurthuis en in de vrouwenstudio (eveneens een accommodatie van de gemeente en de corporaties voor de gemeenschap). Deze accommodaties bevinden zich namelijk midden in de wijk. Extra opbrengst is dat met de keuze voor deze locaties de groep senioren in fysieke zin dicht bij de corporatie zijn gebracht.

De uiteindelijke gesprekken zijn geleid door ervaren gespreksleiders, met ondersteuning van de ambassadeurs en medewerkers van de corporaties.

Gefaseerde gespreksvoering

De ervaring met dit soort gesprekken over vaak onbesproken thema's is, dat concrete wensen en behoeften op deze terreinen niet zomaar op tafel komen. Bovendien leert de ervaring dat de wijze waarop mannen, vrouwen en hun kinderen het thema beleven, onderling kan verschillen. Om te voorkomen dat deze verschillen 'ruis' op de lijn veroorzaken, is er in de oorspronkelijke aanpak gekozen voor een gefaseerde aanpak in drie gespreksronden.

In de eerste ronde zijn er huiskamergesprekken gevoerd met alleen oudere mannen en alleen oudere vrouwen onder elkaar. In de volgende ronde (2) is er een dimensie toegevoegd: de kinderen, oftewel de 2de generatie allochtonen. Het doel hiervan was om bruggen te slaan tussen de twee generaties. De groep was nu groter geworden en de ouderen zijn in gesprek gegaan met de 2^e generatie. Nog steeds bleven mannen en vrouwen gescheiden. In de derde en laatste ronde werd er nog een dimensie toegevoegd en werd de gehele groep bij elkaar gebracht: man, vrouw, 1e en 2e generatie.

Voordeel van deze aanpak was dat vanuit diverse invalshoeken (generatie en gender) verschillen en overeenkomsten in beelden, wensen en behoeften binnen één etnische groep zichtbaar werden.

Het (uiteindelijke) programma van de huiskamergesprekken

De huiskamergesprekken beoogden in de oorspronkelijke opzet drie dimensies in de bespreking van het thema te bereiken: 1) oriëntatie op het thema, 2) verdieping van het thema, 3) afstemming en integratie van gedachten en ideeën.

Door allerlei onvoorziene omstandigheden (zoals lage opkomst, culturele scheiding man/vrouw, weerstand tegen de corporaties) hebben de huiskamergesprekken slechts de eerste twee fasen omvat. Alleen met de Turkse groep is er een derde, gezamenlijke bijeenkomst voor de mannen en vrouwen gehouden.

Bijeenkomst 1: Oriëntatie

De eerste bijeenkomst werd, ter introductie van het thema, opgestart met een filmpje (of bij de ASA-groep met een korte inleiding) over de komst van de eerste generatie naar Nederland, het oud worden in Nederland, de lichamelijke beperkingen die daarbij komen, alsmede de woon- en zorgvragen die zich daarbij voordoen.

Het filmpje werd opgevolgd door een korte uiteenzetting door een vertegenwoordiger van de corporaties over achtergrond, doel en verwachtingen ten aanzien van de huiskamergesprekken. En het mogelijk vervolg hierop in relatie tot de wijkontwikkelingen. Hierna werd oriënterend op het thema in gesprek gegaan met de deelnemers. De bijeenkomst werd afgesloten met een samenvatting van het besprokene.

Bijeenkomst 2: Verdieping

De tweede bijeenkomst werd opgestart met een korte terugblik op wat in de 1ste bijeenkomst aan de orde is geweest. De aangeschoven 2de generatie werd dan uitgenodigd hierop te reageren en hun visie hierop te geven. Hierna werd er een informatieve presentatie gegeven over de verschillende woonvormen voor ouderen die we hier in Nederland kennen. Na de presentatie werd er dieper ingegaan op de toekomstige behoeften en wensen van de ouderen op het gebied van wonen, zorg en welzijn in de wijk.

De bijeenkomst werd afgesloten met een samenvatting van wat aan de orde is geweest en met de uitnodiging voor deelname aan de presentatie van de resultaten van deze huiskamergesprekken.

2.3 Het proces

De werving

Werving ambassadeurs

De werving van allochtonen blijft nog steeds een arbeidsintensief gegeven, waar consequent aandacht voor moet zijn gedurende het hele traject. In redelijk kort tijd was het de corporatie gelukt potentiële ambassadeurs te werven. Alleen bij de ASA-groep ging dit aanvankelijk wat moeizamer. Een medewerker van Surplus-Welzijn heeft zich, vanwege haar ingangen bij de doelgroep van deze taak gekweten.

Na de instructiebijeenkomsten bleek al heel gauw dat de Marokkaanse mannelijke ambassadeur moeilijk inzetbaar zou zijn in de werving vanwege een gebrekkige affiniteit met de doelen van het project. Dit heeft zich ook als zodanig laten voelen in de eerste werving van de Marokkaanse mannen. De Marokkaanse mannen bleken moeilijk te mobiliseren om deel te nemen aan de gesprekken; een nieuwe ambassadeur was zeer moeizaam te vinden. Door de inschakeling van de Stichting Vader en Zoon is het uiteindelijk gelukt om de Marokkaanse mannen alsnog aan tafel te krijgen.

Werving deelnemers

Aanvankelijk was het, zoals hierboven beschreven, de bedoeling dat er vijf groepsgesprekken voor de Turkse, vijf voor de Marokkaanse en twee voor de ASA doelgroep zouden plaatsvinden.

Voor de ASA-groep is van de oorspronkelijke opzet afgeweken vanwege de veronderstelde slagvaardigheid in de gespreksvoering, de redelijke beheersing van de Nederlandse taal, de affiniteit van de groep met de Nederlandse cultuur en daarmee met de wijze van gespreksvoering en communicatie. De werving heeft echter meer dan de daarvoor geplande tijd gekost. De werving bij de ASA-groep verliep erg moeizaam. De opkomst bij de eerste bijeenkomst was uiterst mager: slechts 3 deelnemers en het betrof alleen maar deelnemers uit de Antilliaans/Arubaanse gemeenschap. Op grond hiervan is besloten nog een derde bijeenkomst alleen voor de Surinaamse doelgroep te houden.

De Turkse ambassadeurs hadden aangegeven dat de emancipatie onder de Turkse gemeenschap van dien aard was dat een aparte benadering voor mannen en vrouwen in de gespreksvoering niet nodig en gewenst was. De Turkse gemeenschap is gewend alles in gezamenlijkheid te doen. Die aparte benadering zou alleen maar argwaan in de hand werken en de huiskamersfeer teniet doen. Wel zijn er 3 gespreksronden nodig geweest om tot de gewenste verdieping in de groep te komen.

De werving bij de Marokkaanse mannen verliep uiterst moeizaam. Daar kwam nog bij dat de Marokkaanse gemeenschap in Geeren-Zuid nogal streng-islamitisch ingesteld is en een strikte scheiding tussen man en vrouw wenste in elke context. Hierdoor was een derde gezamenlijke gespreksronde, met mannen en vrouwen samen, niet mogelijk en zijn er 4 gescheiden huiskamergesprekken gehouden: 2 voor de mannen en 2 voor de vrouwen.

De huiskamergesprekken

De opkomst van de deelnemers is over het algemeen goed te noemen. Het nagestreefde eind-aantal is ruimschoots behaald. Dit geldt vooral voor de opkomst bij de vrouwen, in het bijzonder bij de Marokkaanse vrouwen. Dit zou mogelijk een signaal kunnen zijn dat bij de Marokkaanse vrouwen de behoefte groot is om dit thema te bespreken.

Bij de Turkse mannen viel de opkomst in vergelijking met de andere groepen wat tegen. Ook op grond hiervan is besloten toch nog een derde bijeenkomst voor de totale groep van mannen en vrouwen te organiseren. In deze bijeenkomst hebben de Turkse mannen hun lage participatie weer goedge maakt.

De huiskamergesprekken verliepen bij de vrouwen soms wat emotioneel. De relatie kind-ouder kwam soms onder druk te staan. Hier speelden de verwachtingen (van ouders) vanuit de culturele waarden en normen en de realiteit van de integratie van de kinderen in de samenleving tegen elkaar op. Dit was soms best confronterend. Het geeft overigens wel aan dat de deelnemers (in vrijwel alle groepen) in alle openheid met elkaar over het onderwerp konden praten.

3. De verkenningsvraag en de verkenningsgroep

3.1 Definitie verkenningsgroep

Deze verkenning richt zich, in het kader van de wijkontwikkeling in Geeren-Zuid, op de situatie van de 'niet-westerse allochtone senioren' woonachtig in de wijk, in relatie tot wonen, welzijn en zorgbehoeften bij deze groep.

Tegelijkertijd dient hier gesteld te worden dat om redenen van groeps grootte, er in deze verkenning, voor gekozen is de doelgroep 'niet-westerse allochtone senioren' te beperken tot de Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse, Surinaamse en Arubaanse gemeenschappen in Geeren-Zuid. De laatste drie genoemde gemeenschappen zullen verder in deze verkenning rapportage als de ASA-groep aangeduid worden.

De verkenningsgroep 'niet-westerse allochtone senioren' omvat in deze verkenning mensen van 55 jaar en ouder die afkomstig zijn uit bovengenoemde landen, die momenteel nog zelfstandig wonen (al dan niet in gezinsverband). In het kader van de ontwikkeling van een toekomstvisie met betrekking tot de wijkontwikkelingen is er ook gekozen om de 45-plussers uit deze doelgroep bij de verkenning te betrekken. Onderzoeken geven aan dat allochtonen van de 1ste generatie over het algemeen een lagere levensverwachting hebben en zich daarvoor veel eerder dan autochtonen, ouder en ongezonder voelen.

De afdeling Onderzoek & Informatie van de gemeente Breda heeft informatie aangeleverd over de omvang van de verschillende groepen niet-westerse allochtone senioren in Geeren-Zuid naar land van herkomst (per 01-01-2010). Om deze gegevens in een perspectief te plaatsen, hebben we hieronder per bevolkingsgroep ook aangegeven hoe groot de overige leeftijdscategorieën zijn. Als in een cel een streepje (-) staat, betekent dit dat het om minder dan 5 personen gaat.

Bevolking naar CBS-etniciteit* in Geeren-Zuid	Totaal	0-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75 e.o.
Turkije	305	141	67	52	30	11	-	
Marokko	527	268	82	80	61	21	14	-
Suriname	92	36	13	18	7	11	-	-
Antillen/Aruba	86	34	17	12	12	5	6	0
Vluchtelingen	29	10	7	7	-	-	-	0
Overigen Westers en niet-Westers	583	175	94	88	68	59	56	43

* CBS definitie van etniciteit: tenminste één ouder heeft de buitenlandse nationaliteit.

Voor zover het om vijf of meer personen gaat, zijn de 55+ers in de categorie 'Overigen westers en niet-westers' allemaal afkomstig uit Europese landen en uit Indonesië en Nederlands-Indië. Deze landen worden als Westers beschouwd. Onze verkenningsgroep bestaat in deze buurt dus uitsluitend uit Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen. Het

blijkt om kleine aantallen te gaan, in totaal 68-84 personen (met enige onzekerheid vanwege de niet-gevulde cellen).

Voor de gehele wijk Hoge Vucht, waarvan Geeren-Zuid deel uitmaakt, ziet de tabel er zo uit:

Bevolking naar CBS-etniciteit in Hoge Vucht	Totaal	0-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75 e.o.
Turkije	1126	563	207	200	100	31	21	-
Marokko	1878	978	266	297	186	67	72	12
Suriname	380	140	65	53	61	40	10	11
Antillen/Aruba	403	172	83	52	48	31	15	-
Vluchtelingen	110	46	24	26	10	-	-	0
Overigen	2985	947	446	413	380	300	231	268

Naast in totaal 310-318 senioren van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse/ Arubaanse afkomst, vinden we in Hoge Vucht nog 21 niet-westerse senioren die afkomstig zijn uit Hongkong (10), China (6) en Afghanistan (5). Overige niet-westerse landen zijn niet of met minder dan 5 personen vertegenwoordigd in Hoge Vucht.

Dit leidt tot de keuze om de verkenning specifiek te richten op de volgende bevolkingsgroepen: Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen/Arubanen.

3.2 Verkenningvraag

Centrale vraag bij deze verkenning was: Wat zijn de wensen en behoeften aan wonen, zorg- en welzijnsdiensten van Turkse, Marokkaanse en ASA-ouderen in Geeren-Zuid?

Deelvragen

Het rapport moet antwoord geven op de volgende vragen:

1. Wat zijn de woonwensen van Turkse, Marokkaanse en ASA-ouderen (de meest voorkomende groepen niet-westerse allochtone senioren in Geeren-Zuid? Welke wensen hebben zij als het gaat om nieuwbouw, welke als het gaat om bestaande bouw?
2. In hoeverre hebben deze senioren behoefte aan andere woonvormen dan het bestaande woningaanbod? Bijvoorbeeld groepswonen met landgenoten, wonen dicht bij eigen kinderen, andere woningplattegronden, een zorghotel i.v.m. gedeeltelijk verblijf in Nederland enz.
3. Welke behoeften hebben deze senioren aan diensten in de buurt of wijk op het gebied van zorg en welzijn?
4. In hoeverre zijn deze senioren op de hoogte van het huidige aanbod aan zorg- en welzijnsdiensten? In hoeverre maken zij gebruik van deze diensten? Welke diensten worden gemist?

4. Huiskamergesprekken (samenvattingen)

4.1 Deelname

Doelgroepen	Aantallen		1 ^e generatie	2 ^e generatie	3 ^e generatie
	streven	werkelijk	45+	25-45 jr.	15-25 jr.
Marokkaanse mannen	10/12	17	8	5	4
Marokkaanse vrouwen	10/12	22	9	8	5
Turkse mannen	10/12	11	6	4	1
Turkse vrouwen	10/12	19	11	8	
ASA mannen	10/15	5	2	3	
ASA vrouwen		10	4	6	
TOTALEN	50/65	84	40	34	10

Het streven was om in deze verkenning 65 allochtone senioren - met een ondergrens van 50 deelnemers - te bereiken. In totaal hebben 84 mensen uit de voorgeselecteerde gemeenschappen van Turken, Marokkanen, Antillianen, Surinamers en Arubanen meegedaan. Dat is 29,23 % meer dan het streefcijfer. Van het totaal aantal deelnemers waren 51 vrouw en 33 man. Veertig deelnemers behoorden tot de 1ste generatie, 34 deelnemers tot de 2de generatie en tien tot de 3de generatie. Palet schat in dat het met deze aantallen mogelijk is geweest een getrouw beeld te schetsen van wensen en behoeften die leven onder de doelgroepen.

4.2 Huiskamergesprekken met de Turkse ouderen

In totaal hebben dertig leden uit de Turkse gemeenschap deelgenomen aan de groeps gesprekken, waarvan 19 vrouwen en 11 mannen. Zeventien deelnemers behoorden tot de 1ste, twaalf tot de 2de en één deelnemer tot de 3de generatie.

De Turkse ouderen (mannen) realiseerden zich door deze besprekingen dat de manier waarop zij het ouder worden zien, vergelijkbaar is met hoe Nederlandse ouderen dat zien. Name-lijk het liefst zo lang mogelijk zelfstandig in de eigen woning, in de nabijheid van kinderen, familie en bekenden, met behoud van de individuele zelfstandigheid en met privacy binnen de woning. Maar dit weten de verschillende culturen niet van elkaar.

Een van de vrouwen vindt echter wel dat de Nederlandse ouderen het beter hebben dan de allochtone ouderen. Zij kennen de voorzieningen en bijbehorende rechten beter is de ver-wachting.

Ouder worden en wonen in de wijk

De Turkse mannen van de 1ste generatie geven aan dat ze zich over het algemeen niet bezig houden met het thema 'ouder worden in Nederland'. Zij gaan daardoor ook niet op zoek naar informatie en wachten tot situaties zich voor doen waardoor ze ermee geconfronteerd worden.

Gemiddeld wonen de Turkse ouderen zo'n 25 tot 30 jaar in de wijk Geeren-Zuid. Ze hebben er altijd graag gewoond en willen er niet weg. Definitieve terugkeer naar Turkije zien de meeste Turkse ouderen niet als een optie, omdat zij hier gewend zijn. Zij kennen ouderen die er wel voor gekozen hebben om definitief terug te keren, maar velen hebben er spijt van. Bij de mannen is de wens tot remigratie latent aanwezig, omdat ze zich daar ook wel thuis voelen. Maar het is zeker dat de kinderen en kleinkinderen in Nederland zullen blijven. En dat zal dan een groot gemis worden als zij zouden kiezen voor remigratie. Wel is het zo dat een aantal eerste generatie Turkse mannen jaarlijks voor een aantal maanden naar Turkije gaan. Maar hoe ouder de mannen worden, hoe korter ze in Turkije verblijven (vanwege hitte en heimwee naar de kleinkinderen). Daarnaast voelen sommige ouderen zich in Turkije ook een buitenlander. Enkele ouderen zijn meer dan de helft van hun leven in Nederland, ze hebben zich hier in Nederland aangepast en voelen zich hier meer thuis. De wijk Geeren-Zuid voelt vertrouwd. Ouderen zoeken elkaar hier op, gaan op visite bij elkaar en voelen zich niet eenzaam, omdat kinderen en kleinkinderen ook in de buurt wonen.

Kennis van voorzieningen

Het bestaan van en het verschil tussen de mogelijke woonvormen voor ouderen is vrijwel niet bekend bij de Turkse ouderen. Zo was het verschil tussen een verzorgingshuis en een seniorenwoning bij een aantal ouderen niet helemaal duidelijk. Het lijkt ze een idee om een kijkje te nemen bij een seniorencomplex of een verzorgingshuis. "Dit maakt het beeld in ons hoofd helderder". Wel weten ze te vertellen dat de voorzieningen voor ouderen hier in Nederland, zoals gezondheidszorg en opvang, beter zijn dan in Turkije.

Woonwensen en behoeften

Wonen

De Turkse mannen en vrouwen van de 1ste generatie hebben een voorkeur voor de senioren- of 55+ woning vanwege de fysieke aanpassingen aan de behoeften van de ouderen. Deze woonvorm sluit mooi aan bij hun situatie. De meeste Turkse ouderen die zij kennen kunnen over het algemeen wel goed voor zichzelf verzorgen.

Een verzorgingstehuis geniet niet de voorkeur. Dat is voor mensen die zich eenzaam voelen, zorg nodig hebben en dit niet krijgen van familie of vrienden. Plaatsing van ouderen in een verzorgingstehuis is in de Turkse cultuur niet gepast. "Volgens de Turkse cultuur is het een taboe om ouders te verplaatsen naar een bejaardenhuis. Het is een plicht van de kinderen om voor hun ouders te zorgen". Volgens de deelnemers zou dit een mogelijke verklaring kunnen zijn voor het feit dat de 'Lale Evi', het Turkse verzorgingshuis in Breda, heel weinig Turkse inwoners heeft.

Een groot deel van de groep geeft aan in de gemeenschappelijke woonvormen een ruimte te willen om hun gebed te doen. Ook willen ze naast de eigen slaapkamer, een logeerkamer voor de kinderen of kleinkinderen die op bezoek kunnen komen. Een ontmoetingsplek in het complex zorgt er voor dat de mannen contacten kunnen leggen met andere bewoners.

De 2de generatie mannen staat open voor allerlei woonvormen. De 'woongroep' spreekt hen het meest aan, omdat ze dan samen in een eigen etnische groep wonen. Volgens deze generatie zal de hang naar de eigen cultuur altijd wel blijven. "Ook al spreek je de Nederlandse taal nog zo goed, bij het ouder worden ga je steeds op zoek naar je eigen cultuur, het spreken van de eigen taal, eigen culturele gewoonten en gebruiken". De inschatting van de 2de generatie is dat de jongere generatie later ook hier naar zal teruggrijpen.

De omgeving

De omgeving is belangrijk voor Turkse ouderen, ook om activiteiten te ondernemen. Zij voelen zich erg op hun gemak in de wijk. Omdat ze de wijk goed kennen en als Turkse gemeenschap dicht bij elkaar wonen en veel met elkaar doen. Als het niet mogelijk zou zijn om een seniorencomplex te bouwen in de wijk Geeren-Zuid, dan zijn de mannen wel bereid te verhuizen naar een andere wijk. De vrouwen blijven liever in de wijk, bij de kinderen en kleinkinderen. Ze voelen zich hier vertrouwd en veilig. "Ik zal dan hartstikke bang zijn als ik in een andere wijk terechtkom", argumenteerde een Turkse vrouw. Verder is het van belang dat de woonvorm in de nabijheid van een winkelcentrum, ziekenhuis en apotheek, zorgcentrum, bibliotheek, huisarts gelegen is en goed bereikbaar met het openbaar vervoer. Zo willen ze ook kunnen sporten in of nabij het complex,

Sociale contacten

Het hebben van sociale contacten, ook met andere culturen, wordt erg op prijs gesteld. Wel ervaren ze de taalachterstand als een belemmering in de sociale contacten. Maar dit wil niet zeggen dat ze zich hierdoor niet met andere etniciteiten willen mengen. Zij kunnen ook goed samen met andere culturen de complexen bewonen. Bij de Turkse ouderen onderling vinden ze herkenning terwijl de Nederlandse ouderen precies weten waar ze recht op hebben en dit kunnen de Turkse ouderen van hun leren.

Zorgwensen en behoeften

Kennis over de zorgfaciliteiten is miniem. De ervaring en indruk is dat de informatiekaders (bijvoorbeeld huisarts) hen ook niet juist, eenzijdig of onvoldoende informeren. Via-via of door ervaringen van anderen en door 'eigen mensen' komen ze veel meer te weten dan via de formele kanalen. Zo heeft men weleens van thuiszorg gehoord, maar men weet niet precies wat dat inhoudt en hoe dat in z'n werk gaat.

De Turkse ouderen (met name de vrouwen) denken dat het irreëel is om van de kinderen te verwachten dat die hen later volledig zullen verzorgen. Die hebben dan hun eigen gezin en zowel man als vrouw zullen de kost moeten verdienen. Zij zullen dan geen tijd hebben om hun ouders volledig te verzorgen. De oudere Turkse vrouwen zijn er daarom van overtuigd dat ze later niet bij hun kinderen in zullen gaan wonen of in woonvormen zoals de kangoeroewoning willen wonen. Er was echter wel één Turkse vrouw die aangaf wel naast haar kinderen te willen wonen in de vorm van een mantelzorgwoning. De overige vrouwen vinden die woning te klein en de indeling te onpraktisch (bijv. een open keuken in zo'n kleine ruimte).

De mannen vinden het belangrijk dat in het aanbod aan zorg er ook een Turks sprekende verzorger moet zijn. Verder wensen de Turkse mannen verzorgd te worden door een mannelijke verzorger. Ze denken dat de vrouwen ook een vrouwelijke verzorger zouden willen. Hier zou ook rekening mee gehouden moeten worden. De mannen vinden dat de verzorgers ook op de hoogte moeten zijn van de Turkse cultuur en traditie.

Verwachtingen van wonen, zorg en welzijn

De mannen vinden het wel belangrijk dat ze hun mening kunnen geven. Zij willen hiermee een begin maken zodat de generatie na hun ook gebruik kan maken van de faciliteiten die zij hebben bewerkstelligd.

De verwachting is dat de grote taalachterstand bij de Turkse ouderen een grote drempel gaat vormen voor hun sociale contacten met andere groepen ouderen. Maar zeker ook om te komen aan de juiste informatie en de kennis van hun rechten en plichten.

De vrouwen vinden dat er in de wijk Geeren-Zuid een (Turkse) ontmoetingscentrum ontbreekt. In de vrouwenstudio komt niet iedereen. Men maakt er wel af en toe gebruik van. De Turkse ouderen vinden zichzelf over het algemeen passief. Ze beginnen wel vaker aan iets, maar maken het niet af. De ervaren grote cultuurverschillen maken het moeilijk om daadwerkelijk actief deel te nemen aan de samenleving in de wijk. Ook ontbreekt de stimulans ertoe. Een eertijds aanwezige Turks-Nederlandse activiteitenbegeleidster, die specifiek met de Turkse vrouwen bezig was, wordt ook erg gemist. Zij zouden graag een 'leider' willen die het voortouw neemt en in het begin de kar trekt zodat zij gemotiveerd raken om zelf stappen te ondernemen. Het taalprobleem wordt ook hier weer aangegeven als zijnde een belemmerende factor om te participeren.

In de derde bijeenkomst hebben de aanwezige deelnemers uit hun midden een '**klankbordgroep**' gevormd die met ondersteuning van en samen met de corporaties en de ambassadeurs de verdere activiteiten in het kader van de wijkontwikkeling richting de Turkse gemeenschap ter hand kunnen gaan nemen.

4.3 Huiskamergesprekken met Marokkaanse ouderen

In totaal hebben 39 leden uit de Marokkaanse gemeenschap deelgenomen aan de groeps gesprekken, waarvan 22 vrouwen en 17 mannen. Zeventien deelnemers behoorden tot de 1ste generatie, dertien tot de 2de en negen tot de 3de generatie. Opvallend genoeg was de Marokkaanse doelgroep de enige groep die de 3de generatie (jongeren en kleinkinderen) spontaan hadden uitgenodigd om mee te doen in de gesprekken. Dit gebeurde zowel bij de vrouwen als bij de mannengroep en was van te voren niet besproken.

Ouder worden in de wijk

Gemiddeld wonen de Marokkaanse ouderen zo'n 22 tot 33 jaar in de wijk Geeren-Zuid. Ze wonen er graag en willen er niet weg. De mannen: "Dit (Geeren-Zuid/Geeren-Noord) is de beste plek van Breda om te wonen. Alles is hier binnen handbereik".

Ondanks dit gegeven geeft een deel van de mannen (vooral 1ste generatie) aan graag terug te willen naar Marokko. Zij zeggen dat het vaak de vrouwen zijn die niet naar Marokko terug willen; ze vinden het heel moeilijk om hun kinderen en kleinkinderen hier achter te laten. Maar ook voorzieningen in Marokko zijn voornamelijk niet zoals hier. Daarom zouden ze graag heen en weer willen pendelen. Daar is echter niet altijd geld voor. Wel is Marokko in ontwikkeling en koesteren ze hoop op een oude dag in Marokko. Redenen om terug te willen zijn de sociale en psychische kwaliteit van het leven daar, de natuurlijkere communicatie met anderen daar, het klimaat. Een enkeling noemt ook racisme als reden om te willen emigreren.

De 2de en 3de generatievrouwen daarentegen zien Marokko meer als een land van familiebezoek en vakantie en willen hier in Nederland oud worden bij de kinderen, kleinkinderen, familie en kennissen. Zij zien hun ouders ook liever hier in Nederland oud worden.

Contacten in de wijk

Over het algemeen heeft men weinig contact met Nederlanders. Dit geldt ook voor de aanwezige jongere 2de generatie. Het contact met de eigen groep verloopt makkelijker en natuurlijker. "Mijn kinderen voelen aan dat Nederlanders hen niet accepteren".

Kennis over wonen, zorg en welzijn

Over de bij de ouderen aanwezige kennis over het aanbod en diensten op het gebied van wonen, zorg en welzijn in de wijk waren de vrouwen er vrij duidelijk in dat zij minimaal weten wat er allemaal te koop is. De mannen gaven blijk van enige kennis van enkele woonvormen door te verwijzen naar gelijksoortige woonvormen in andere steden, vooral in de Randstad, waar naar hun mening meer mogelijk is dan hier in Breda.

Woonwensen en behoeften

Ook de Marokkaanse ouderen (2de generatie) willen het liefst zo lang mogelijk zelfstandig in de eigen woning blijven wonen, in de nabijheid van kinderen, familie en bekenden, maar met bovenal privacy binnen de eigen woning. Van de gepresenteerde woonvormen genieten de woongroep en kangoeroewoning de meeste voorkeur.

woongroep

De woongroep valt heel goed bij de vrouwen, want in deze woonvorm wordt er rekening gehouden met de eisen van de bewoners. Je woont er samen met mensen van dezelfde cultuur ("zo kun je gemakkelijker rekenen op je medebewoners"), met een eigen woonruimte en privacy. Vrouwen en mannen kunnen apart en alle diensten zijn dicht in de buurt.

kangoeroewoning

De kangoeroewoning wordt zowel door de mannen als de vrouwen ideaal gevonden, omdat de ouders dicht bij de kinderen zijn en zij wederzijds zorg kunnen bieden: "ouders op de benedenverdieping en kinderen op de bovenverdieping". Ze halen in dit verband een proefproject uit Rotterdam aan.

Wat de vrouwen als de meest ideale woonvorm zien is een creatie van een 'Marokkaans' appartementencomplex in islamitische stijl: in cirkelvorm met een binnenplaats waar zich diverse ontmoetingsplekken en activiteitenruimten bevinden. Op de begane grond tussen de appartementen in, de diverse zorgdiensten (huisarts, apotheek, winkels, sport- en therapiegelegenheden e.a. nodige voorzieningen). Een combinatie tussen de woongroep en het seniorencomplex.

verzorgingshuizen

Een deel van zowel de mannen als de vrouwen heeft op zich niets tegen een verzorgingshuis. Alleen hebben ze geen vertrouwen in de *Nederlandse* verzorgingshuizen. Zij willen een tehuis waarin de "eigen cultuur en religie heerst" en de bewoners dezelfde gewoontes hebben. En de verzorging door eigen mensen (taal en cultuur) gedaan wordt.

Een zorgtehuis waarin gezamenlijke activiteiten worden georganiseerd, met vrouwen en mannen gescheiden. Huize Raffy is een mooi voorbeeld van hoe het kan, alleen niet voor Marokkanen. Want het is niet gericht op Marokkanen of islamieten.

Een ander deel van de mannen en vrouwen vinden het plaatsen van ouderen in een verzorgingshuis niet kunnen. Dat past niet binnen de Marokkaanse cultuur. Terechtkomen in een verzorgingshuis wordt gezien als beschamend/gênant ('*ayb*').

Zorgbehoeften en wensen

Zorg door de kinderen

Een betrekkelijk kleine groep Marokkaanse ouderen, hoofdzakelijk vrouwen, gaan er vanuit dat kinderen de zorgplicht voor de ouderen op termijn op zich moeten nemen. Geheel conform de Marokkaanse cultuur. Enkele van de 3de generatie meiden beamen dit: "Zoals mijn ouders voor mij hebben gezorgd, zo hoor ik ook voor hen te gaan zorgen".

De 3de generatie jongens zou wel willen, maar betwijfelen of zij in de toekomst deze zorg daadwerkelijk op zich kunnen nemen. Zij weten niet wat de toekomst hen zal brengen in termen van middelen en mogelijkheden (financiële, gezins- en familieomstandigheden). Een vader heeft geen illusie dat de ouderen door de derde generatie kinderen verzorgd gaan worden: "De tijden veranderen, het denken van de mensen wordt individualistischer, ook dat van de eigen kinderen." Dat ziet hij nou ook al gebeuren.

Een belangrijk deel van de 2de generatie vrouwen ziet nu al in hun omgeving dat sommige van de kinderen de zorg van hun ouders niet aankunnen. Soms komen de kinderen er onderling niet uit en ontstaat er ruzie in de familie. Zij vinden de vrede in de familie belangrijker dan het claimen van de zorg. Zij willen hun kinderen hier niet mee belasten.

Sowieso willen zowel deze mannen als vrouwen geen verzorger van het andere geslacht. Bij zorg van buiten de eigen kring, zou de verzorging ook in de eigen taal en met in achtneming van de culturele aspecten geboden moeten worden. De mannen geven zelfs de voorkeur aan de "verzorging door een Nederlandse verzorger...in plaats van door een vrouw".

Verwachtingen

Bij een weliswaar betrekkelijk klein deel van de ouderen (vooral de vrouwen) leeft vanuit de Marokkaanse culturele waarden en normen een sterke verwachting naar de kinderen toe om de verzorging van de ouderen op zich te nemen zoals de cultuur en het geloof dat volgens hen voorschrijven.

De vrouwen hebben aan het eind van de gesprekken te kennen gegeven, dat zij zeer te spreken waren over deze aangeboden mogelijkheid om over het thema te kunnen praten. Dit is nooit eerder gebeurd. En in de eigen gemeenschap/gezinnen wordt hier niet vanzelf over gesproken. Zij zijn bereid verder over het thema door te blijven praten ten einde tot goede en bij hun behoeften aansluitende woonvormen voor ouderen in de wijk te komen. Dit ondanks de nog voelbare pijn van de afgeblazen eerder aangekondigde renovaties vanwege de komende bezuinigingen. "Ook de bezuinigingen op de WMO-voorzieningen (voor ouderen) stemmen je niet blij."

Wat als algemeen heel belangrijk wordt geacht door de aanwezige mannen is: "Het moet niet alleen bij praten blijven. Er moet ook actie worden ondernomen." En "We vertrouwen op de organisatoren (de woningbouwvereniging, gemeente e.a.) dat onze wensen ingewilligd zullen worden."

4.4 Huiskamergesprekken met ASA-groep

Vanuit de ASA-groep hebben in totaal 15 deelnemers meegedaan aan de gesprekken: vier Antillianen, acht Surinamers en drie Arubanen; tien vrouwen en vijf mannen. Zes deelnemers behoorden tot de 1ste en negen tot de 2de generatie. De 1ste generatie ASA-leden wonen ongeveer tussen 21 en 42 jaar in de wijk. De woonduur van de 2de generatie varieert van 6 maanden tot 35 jaar.

Ouder worden in de wijk

Alle ASA-leden geven aan al heel lang en graag in de wijk te wonen. “Je kunt in deze wijk jezelf zijn, niemand kijkt ergens raar van op”. De Antilliaanse en Arubaanse leden hebben bijna gedurende hun gehele verblijf in Nederland met de gedachte rondgelopen dat ze een keer terug naar de Antillen zullen gaan. Ouder worden in Nederland was geen optie. Bepaalde gebeurtenissen en confrontaties in het leven in de laatste jaren hebben verschillenden aan het denken gezet. Praktisch alle Antilliaanse en Arubaanse deelnemers weten nu, ondanks dat het verlangen tot terugkeer latent aanwezig blijft, dat ze niet meer zullen emigreren. Redenen zijn de kinderen die hier achterblijven en de distantie tot de cultuur in de thuislanden.

De Surinaamse leden zijn verdeeld over het wel of niet terugkeren naar het thuisland. De leden die hier al tussen de 30 en de 40 jaar in Nederland/de wijk wonen, zien zich niet meer terugkeren. Andere wat jongere leden merken met stelligheid op dat ze wel terug zullen gaan of op en neer blijven pendelen. De pendelaars zitten dan wel in dubio of zij dan bij de eigen kinderen terecht kunnen op momenten dat ze in Nederland zijn. Een reden om te blijven pendelen is ook omdat de zorg in Suriname ver beneden het Nederlands peil ligt. Een enkeling wil hoe dan ook terug, omdat het leefklimaat in Nederland steeds moeilijker wordt. Het leven wordt volgens hen steeds duurder en de samenleving steeds harder.

Kennis van voorzieningen

Enkele Antilliaanse deelnemers hebben wat kennis van het aanbod en de regelgevingen opgedaan via het werk of omdat ze zelf mantelzorgers zijn. Het merendeel van de deelnemers is nog niet op zoek naar informatie gegaan omdat het thema nog niet speelt.

De Surinaamse doelgroep heeft een ouderenorganisatie die zich met het thema bezighoudt. Deze organisatie heeft echter ook grote moeite ouderen bij haar activiteiten te betrekken.

De deelnemers wisten niet van het bestaan van zoveel woonvormen. Wel wisten deelnemers te verwijzen naar voorzieningen elders in het land waar zij van vinden dat die model staan voor hun wensen. Er is zeker nog onvoldoende kennis over wat er allemaal mogelijk is en informatie daarover is zeer gewenst. Het is wel van belang om er rekening mee te houden dat de informatie gedoseerd en kleinschalig wordt gebracht in de eigen taal. Op groots opgezette bijeenkomsten komt de groep niet gauw. Vaak werkt de 1-op-1 benadering beter.

Over het algemeen vinden de deelnemers dat de zorg- en welzijnsvoorzieningen niet toegerust zijn op de dienstverlening aan allochtone groeperingen. Er wordt weinig tot geen rekening gehouden met achtergrond, cultuur en gebruiken van allochtone groepen. Zij herkennen zich niet in het aanbod en wijzen deze over het algemeen af: “Hoe meer je over de voorziening weet, hoe minder je er naar toe wilt”.

Ook vinden deelnemers dat er een grote bureaucratie heerst in voorzieningenland. Mensen moeten vaak lang wachten op voorzieningen of aanpassingen of komen net niet (op grond van in hun ogen minimale verschillen) in aanmerkingen voor voorzieningen.

Wensen en behoeften betreffende wonen, zorg en welzijn

De ASA-doelgroep is best bereid voorzieningen en woonvormen met andere culturen te delen, mits er een representatief deel van de eigen mensen en culturele gebruiken in de voorzieningen aanwezig is. De voorziening moet wel herkenbaar zijn voor de doelgroep. Vanuit hun historie zijn de ASA-groepen gewend om met verschillende culturen om te gaan en samen te leven. Een van de deelnemers wil graag een woonvorm/-groep waarin ze zelfstandig woont met verschillende culturen bij elkaar, met voldoende eigen privacy en waarin contact met andere culturen mogelijk is. De ASA-groep is zich er ook van bewust dat er groepen zijn waarmee de culturele verschillen te groot zijn, zoals bijvoorbeeld de sterk traditionele islamitische groepen. De verschillen moeten niet al te groot zijn.

Sommige deelnemers zijn van mening dat ouderen het liefst een tehuis willen met mensen van hun eigen nationaliteit, zoals bijvoorbeeld Huize Raffy. De Nederlandse verzorgingshuizen zijn nog "té wit". Een deelnemer vindt dat er nu veelal geprobeerd wordt allochtonen in 'Nederlandse' tehuizen te krijgen. Je zou de zaak ook kunnen omdraaien: "bouw 'allochtone' tehuizen en probeer daar ook autochtonen voor warm te krijgen". Er is behoefte aan (veel) ruimte in de woonvormen. Vaak zijn de ruimtes in de huidige woonvormen erg afgemeten en te klein.

Respect is ook een aspect dat in welke vorm van aanbod moet doorklinken. "In de ASA-culturen is ouder worden een eer". Een senior wordt ongeacht rijk of arm, gestudeerd of ongeletterd, met eerbied en waardigheid behandeld: "Het gebrek aan respect in de samenleving vind je terug in de voorzieningen." Als voorbeeld wordt aangehaald het gebrek aan persoonlijke aandacht en tijd voor ouderen in de zorg. "Je hebt het gevoel dat je een nummer bent". Echter ook het ontbreken van aandacht voor de specifieke culturele en religieuze aspecten van allochtone ouderen wordt als een gebrek aan respect gezien.

5. Conclusies & aanbevelingen

5.1 Conclusies

Ouder worden in Nederland

Het thema 'ouder worden in Nederland/in de wijk' was tot voor kort voor de doelgroepen geen alledaags thema. Door deze huiskamergesprekken is het ijs gebroken en is voorzichtig een bewustwordingsproces op gang gebracht.

De betrokken doelgroepen waarderen het dat de corporaties het thema 'behoefte en wensen van allochtone ouderen in Geeren-Zuid op het gebied van wonen, zorg en welzijn' bespreekbaar hebben gemaakt. Zij wensen deze vorm van communicatie in het kader van dit thema voort te zetten.

De meerderheid van de deelnemers is zich er van bewust (geworden) dat het ouder worden in het land van herkomst, zo niet nu dan wel op termijn, geen optie meer zal zijn en dat ouder worden in Nederland een gegeven is. Een steeds kleiner wordend deel van de groep (vooral de eerste generatie mannen) gelooft er nog wel heilig in dat zij kunnen terugkeren. Een deel van deze groep zal in de toekomst nog wel tussen het thuisland en Nederland willen blijven pendelen. Maar de hiermee gepaard gaande vormen van zorg en opvang zijn er (in het thuisland) nauwelijks of niet.

Kennis van voorzieningen

De kennis over de bestaande voorzieningen, het aanbod en de regelgeving is beperkt tot niet aanwezig bij alle gesproken groepen. Een belangrijke drempel voor de verwerving van die kennis vormt de grote taalachterstand bij met name de 1ste generatie allochtone ouderen.

De deelnemers zijn zich ervan bewust geworden dat ze zich wat nadrukkelijker moeten beginnen voor te bereiden op het ouder worden in Nederland. Zij geven daarbij tegelijkertijd ook aan een achterstand in informatie op allerlei gebieden te hebben en daar ondersteuning bij nodig te hebben. Het gaat dan om ondersteuning in de vorm van voorlichting en perspectiefverruimende activiteiten.

Woonwensen en behoeften

Deelnemers uit alle groepen geven aan, met de nodige fysieke aanpassingen, zo lang mogelijk zelfstandig te willen blijven wonen, in de huidige woning en in de huidige buurt. De meesten senioren wonen tussen de 20 en 35 jaar in de wijk, vinden dat ze daar geaard zijn en willen daar niet meer weg. Zij hebben dus een duidelijke binding met Geeren-Zuid en/of de Hoge Vucht.

De woonwensen van allochtone senioren betreffende alternatieve woonvormen gaan uit naar het zelfstandig wonen, bij elkaar met gelijkgestemden, in de eigen omgeving, met zorg en voorzieningen in de directe nabijheid en met een op belangrijke aspecten van de eigen cultuur afgestemde zorg. Als het om concrete woonvormen gaat genieten de seniorencomplex, de woongroep en in iets mindere mate de kangoeroewoning de voorkeur.

Ondanks dat in de islamitische cultuur de uitbesteding van de zorg voor ouderen een taboe is staat men onder bepaalde voorwaarden niet afwijzend tegenover een islamitische en/of multicultureel verzorgingshuis.

Zorgwensen en behoeften

Een betrekkelijk kleine en naar verwachting steeds kleiner wordende groep traditioneel gestemde allochtone ouderen ambieert de zorg van de eigen kinderen boven de zorg door anderen. Een overgrote meerderheid echter realiseert zich dat totale zorg door de eigen kinderen in de toekomst niet meer haalbaar is. De allochtone senioren wensen 'interculturele zorg'. Het liefst door 'eigen mensen', in de eigen taal, met eigen gewoonten en gebruiken. De bestaande voorzieningen en hun aanbod worden door alle ouderen als 'té wit' en niet herkenbaar voor de doelgroep ervaren. In reguliere voorzieningen is kennis van en bejegening vanuit het perspectief van de etnische culturen een fundamentele voorwaarde voor de allochtone senioren. Er is behoefte aan (meer) communicatie en uitwisseling met voorzieningen, maar dan in andere vormen dan de doorgaans geijkte. Er is bijvoorbeeld behoefte aan een doelgroepspecifieke benadering, in eigen taal, met eigen mensen, enz. Daarom wordt de reguliere zorg in haar huidige vorm veelal afgewezen. Wat er aan bestaande voorzieningen is, slaat bij de aanwezigen niet aan vanwege het ontbreken van erkenning voor de eigen taal en culturele aspecten als sociale relaties, eten, gewoonten en gebruiken, personeel en bediening.

Verwachtingen

De allochtone senioren hebben een nadrukkelijke behoefte aan vervolgactiviteiten na deze huiskamergesprekken, zodat de zaken die besproken zijn, kunnen worden omgezet in concrete activiteiten.

5.2 Aanbevelingen

Voortzetting en inbedding huiskamergesprekken

Het moge duidelijk zijn dat de gekozen vorm van communicatie met de allochtone ouderen een succes is. De rol die de ambassadeurs hierin hebben gespeeld en nog zullen gaan spelen als verbindende schakel tussen de gemeenschappen en de corporaties is van cruciaal belang. Het is aan te bevelen deze methode van communicatie voort te zetten en in te bedden in het wijkontwikkelingstraject.

Vervolgactiviteiten

De allochtone senioren hebben in de huiskamergesprekken hun wensen en behoeften aangegeven en de verwachting uitgesproken "dat het niet alleen bij praten blijft". Het advies aan de corporaties om vervolgactiviteiten te ontplooiën ten behoeve van de doelgroep in de lijn van de uitgesproken wensen en behoeften aangaande dit thema. Hierbij is te denken aan:

- het betrekken van de ambassadeurs bij de voorbereidingen/uitvoering van aankomende voorlichting en informatie aan de gemeenschappen (bijvoorbeeld: de regelgeving met betrekking tot woningaanpassing, verdieping in de voorkeurswoonvormen)
- de voorlichtingsbijeenkomsten aan allochtone ouderen vooral interactief te laten zijn door bijvoorbeeld het organiseren van uitwisselingen met en/of bezoeken aan verzorgingshuizen. De ouderen geven zelf aan: "Dit maakt het beeld in ons hoofd helderder". En sommige ouderen vinden zichzelf "over het algemeen passief."

- Op momenten (kennismakings-/voorlichtings-)activiteiten samen met andere kaders in de wijk organiseren. De corporaties hebben nu ingangen tot de gemeenschappen weten te bewerkstelligen. Er is sprake van het ontstaan van een relatie. Het is niet vanzelfsprekend dat deze relatie zonder meer overslaat naar anderen (voorzieningen) in de wijk.

Interculturalisering van voorzieningen

Allochtone ouderen en hun kinderen herkennen zich lang niet altijd in de bestaande reguliere (woon-, zorg- en welzijns-) voorzieningen en hun aanbod waardoor zij er zeer regelmatig afwijzend tegenover staan. Dit is een duidelijk signaal naar deze voorzieningen om expliciet zorg en aandacht te besteden aan hun interculturele karakter. En specifiek hun voordeel te doen met het feit dat de gesproken doelgroepen bereid zijn hierin mee te denken.

Signaalfunctie voor de corporaties

In de huiskamergesprekken zijn zaken naar boven gekomen (waaronder taalachterstand, niet aansluiten van voorzieningen en hun aanbod, gebrek aan informatie over wet- en regelgeving, WMO) die niet (primair) tot de eerste verantwoordelijkheid van de corporaties horen. Het is corporaties aan te bevelen hierin een signaalfunctie te vervullen naar andere verantwoordelijken en zodoende op horizontaal niveau ook de aansluiting te maken naar moeilijker bereikbare groepen.

Houd rekening met specifieke doelgroepaspecten

Bij deze huiskamergesprekken hebben zaken als leeftijd, sexe en eigen taal en cultuur een belangrijke rol gespeeld in de effectiviteit en diepgang in de communicatie met de groepen. Organisatie van communicatie, voorlichting of bijeenkomsten voor de doelgroep is vaak gebaat bij kleinschaligheid, doelgroepspecificiteit en interactiviteit.

Bij het aanspreken van niet gemakkelijk te bereiken allochtone doelgroepen is het van belang bij aanvang rekening te houden met een aantal doelgroepspecifieke aspecten die een rol kunnen spelen bij de effectiviteit van de communicatie zoals:

leeftijd	Van de 1 ^{ste} generatie allochtonen is bekend dat zij vaak de Nederlandse taal niet machtig zijn. Het gebruik van een intermediair/vertaler om de communicatie naar beide kanten te vertalen en begeleiden is dan erg belangrijk. Ook is het niet vanzelfsprekend, noch gebruikelijk deelnemers van alle leeftijden bij elkaar te voegen in een gesprek of discussie, zeker niet als het gaat om een gevoelig onderwerp. In de meeste allochtone culturen is er sprake van een zekere hiërarchie in verhoudingen en relaties. Naar een samenvoeging dient voorbereidend toegewerkt te worden (zie hiervoor de wijze waarop de huiskamergesprekken met de verschillende leeftijdsgroepen is georganiseerd).
eigen taal	Communicatie in de eigen taal is voor de doelgroep niet alleen vanwege het talig aspect, maar zeker ook voor de gevoeligheid van het onderwerp en de veiligheid en vrijheid van spreken, zeer belangrijk. Onbekend en onbegrepen maakt immers veel sneller onbemind.
religie/cultuur	Bij sterk traditioneel islamitisch georiënteerde groepen (zoals de Marokkaanse groepering in Geeren-Zuid) is het van belang om (zeker bij aanvang) zoveel

mogelijk rekening te houden met de bij de groep geldende religieuze en culturele waarden en normen. Zo dient bijvoorbeeld rekening gehouden te worden met de afzonderlijke benadering van mannen en vrouwen, tijden en dagen waarop een bijeenkomst mogelijk is in verband met religieuze/culturele rituelen.

eigen-
groep

De vrijheid en veiligheid van spreken wordt ook vaak geflankeerd door een behoefte aan meningvorming in de eigen groep. Omdat gevoelige onderwerpen in de gemeenschappen niet openlijk besproken worden en vaak vanuit de Nederlandse invalshoek ingebracht worden, is er vaak behoefte om eerst in eigen kring zaken bespreekbaar te krijgen.

BIJLAGEN

Bijlage 1 Medewerkenden aan de activerende verkenning 'Zelfstandig oud worden in Geeren-Zuid'

Opdrachtgever: Woningcorporaties: SingelvesteAlleeWonen & WonenBreburg
Eindverantwoordelijken: mw. Monique van Winkel (procesmanager wijkontwikkeling)
en dhr. De heer Wil Ligtenberg, (teamleider beheer)

Opdrachtnemer: Palet, adviseurs diversiteit
dhr. Roel de Krijger (manager Samenleven, Zorg & Welzijn)

Projectgroep: Franceline Visser; adviseur markt & innovatie (*SingelvesteAlleeWonen*)
Karolien Hillenaar; projectleider soc. economische wijkontwikkeling
(*Singelveste AlleeWonen*)
Riet van Gils; accountmanager Wonen Welzijn Zorg (*WonenBreburg*)
Giang Bui; stagiaire/onderzoeker (*Technische Universiteit Eindhoven*)
Rubén Maduro; adviseur interculturalisering (Palet)

Gespreksleiders: Fadma Ickmech, adviseur (Palet)
Emin Üstuner, adviseur (Palet)
Mohammed Elmir, adviseur (Palet)
Rubén Maduro, adviseur (Palet)

Ambassadeurs: Aziz Ozcan (Turkse ambassadeur)
Zubeijde Sunbul (Turkse ambassadrice)
Maikel Resort (Surinaamse ambassadeur)
Lilian Zimmerman (Antilliaanse ambassadrice)
Rabiha Nouhi (Marokkaanse ambassadrice)
Mohammed Abarbie (Marokkaanse ambassadeur)

Werving &
ondersteuning
ambassadeurs Irene Nagtzaam

Notulisten: Birgül Kara (Palet)
Marleen Wijnenga (Palet)
Dounia Chahid
Ali Chartit (Palet)
Arzu Ciftci (Palet)

Met dank aan allen die op de een of andere manier hun schouders onder de uitvoering van deze verkenning hebben gezet of een rol daarbij hebben gespeeld.

Bijlage 2 Gepresenteerde woonvormen voor ouderen

Zelfstandig wonen

Huidige woning

Ouderen kunnen ervoor kiezen om hun huidige woning aan te laten passen indien dit noodzakelijk is doordat ze bijvoorbeeld beperkingen hebben. Op deze manier kunnen de ouderen zo lang mogelijk in hun huidige woning en buurt blijven wonen.

Gelijkvloerse woning

Een gelijkvloerse woning of anders gezegd een nultreden woning kan uitkomst bieden om de oudere migranten langer zelfstandig te laten wonen. Een nultredenwoning is een woning die zonder trappen van buiten af bereikbaar is. Daarnaast bevinden de primaire ruimtes, zoals de keuken, sanitair, woonkamer en minimaal één slaapkamer zich op dezelfde woonlaag en zijn dus ook zonder trappen bereikbaar (KEI, 2011). Verder zijn de drempels in een nultredenwoning laag of ze ontbreken (encyclo, 2011).

Aanleunwoning

Een aanleunwoning is een zelfstandig huurwoning (zonder trappen in de woning) die bestemd is voor ouderen die nog redelijk mobiel zijn en geen grote gezondheidsproblemen hebben (wikipedia, 2011). Deze soort woningen zijn in de nabijheid van of 'leunen' tegen een verzorgingshuis aan, waardoor ze de naam 'aanleunwoningen' hebben gekregen (rzgs, 2011). Het voordeel van dergelijke aanleunwoning is dat de ouderen, die zelfstandig wonen, gebruik kunnen maken van de diensten die de nabije verzorgingshuis biedt (bijvoorbeeld verzorging van maaltijden en de verpleging die bereikbaar is via een eenvoudige alarmknop). Daarnaast kunnen sommige aanleunwoningen zelfs gebruik maken van de faciliteiten van het nabije woonzorgcentrum zoals huisartsensprekuren, fysiotherapie, pedicure, kapsalon, winkel, ontspanningsbijeenkomsten, uitstapjes, biljart, zangmiddagen en weeksluitingen.

Gemeenschappelijk wonen

Kangoeroewoningen

Kangoeroewoningen, die ook wel Granny flats, tandem-, of meergeneratiewoningen worden genoemd, zijn aan elkaar gekoppelde woningen of wooneenheden met een inpandige verbinding tussen hoofd- en buidelwoning. Het is dus een combinatie van twee zelfstandige woningen die het bijzonder geschikt maakt voor twee huishoudens bij wie er een zorgrelatie is of kan komen (woonwaard, 2011). De vormgeving van kangoeroewoningen kan volgens de VROM-raad (2002) op de volgende drie verschillende manieren:

1. Twee woongedeeltes binnen een woning die met elkaar zijn verbonden en als één geheel worden verhuurd.
2. Een bovenwoning en een benedenwoning waarbij de kinderen of verzorgers in de bovenwoning wonen en de ouderen/zorgbehoevenden in de benedenwoning.
3. Twee woningen in hetzelfde portiek. De kangoeroewoning bestaat uit twee zelfstandige woningen, ook wel de buidelwoning (voor de hulpbehoevende) en hoofdwo-

ning (voor de zorgverlener) genoemd. Kangoeroewoningen kunnen binnen de bestaande woningvoorraad of binnen nieuwbouw worden gerealiseerd (gemeente Langedijk, 2007).

Mantelzorgwoning

Mantelzorgwoningen zijn complete woningen (54 m² per woning), die voorzien zijn van een hal, een woonkamer met open keuken, een slaapkamer en een ruime badkamer met toilet. Verder heeft de woning voorzieningen die geschikt zijn voor ouderen, zoals op afstand bedienbare dingen, op hoogte verstelbare wastafel en toilet en til hulpmiddelen. Verder worden de woningen in een fabriek gebouwd die vervolgens met een hijskraan in de tuin van de mantelzorgers worden geplaatst. De mantelzorgwoning kan gezien worden als een flexibele kangoeroewoning of aanleunwoning (pasaan, 2011).

Groepswonen met gelijkgestemden

Hierbij gaat het om zelfstandige woningen die deel uitmaken van een woongroep met daarbij gekoppelde gemeenschappelijke ruimtes. Deze woonvorm kenmerkt zich door een combinatie van zelfstandigheid, saamhorigheid en hulpvaardigheid van de bewoners met als doel de zelfredzaamheid van de bewoners zo lang mogelijk in stand te houden. Verder is het bij deze woonvorm de actieve inbreng van de (toekomstige) bewoners van belang, omdat elk woongroep eigen huisregels (rechten en plichten) heeft waar de ouderen zich aan moeten houden (swobh, 2011). In Nederland zijn er diverse woongroepen gerealiseerd voor ouderen met dezelfde etnische achtergrond (gelijkgestemden). Over het algemeen kan het 7 tot 9 jaar duren voordat een woongroep is gerealiseerd. Het probleem ligt vaak bij het vinden van een geschikte locatie (kcwz, 2011).

Niet-zelfstandig wonen

Verzorgingshuis

Een verzorgingshuis verleent huisvesting, volledige verzorging en begeleiding wanneer dit in de eigen, zelfstandige woonsituatie niet meer mogelijk is (de ouderen zijn niet meer in staat om alleen of met aanvullende hulp voor zichzelf te verzorgen, maar hoeven niet te worden opgenomen in een verpleeghuis). In een verzorgingshuis hebben de ouderen de beschikking over een wooneenheid dat meestal bestaat uit een kamer met een aangrenzende slaapkamer, een keukenhoekje of kitchenette en een douche met een toilet. Voorzieningen en zorg worden door het verzorgingshuis aangeboden. De ouderen die voor een verzorgingshuis in aanmerking komen, moeten een aantoonbare indicatie hebben (encyclo, 2011).

Bijlage 3 Methodiekbeschrijving ‘Bewoners aan het woord’

Verantwoording

Participatie van bewoners is belangrijk om veiligheid en leefbaarheid in de buurt te bevorderen. Participatie zal echter pas dan tot stand komen als bewoners zich in meer of mindere mate verbonden voelen met hun omgeving. Deze binding kan fysiek zijn (mensen zijn tevreden over hun woning en woonomgeving) maar kent ook sociale aspecten (ken je je buren?). Toch is niet vanzelfsprekend dat mensen zich binden, of gebonden voelen aan de buurt. Men weet weinig van elkaar, is niet bewust bezig met de buurt, of heeft het gevoel dat met opvattingen over wat er leeft niets gedaan wordt. Een belangrijke stap om binding te realiseren is door met bewoners in gesprek te gaan over de buurt.

Bewoners aan het woord is een methode van activerend onderzoek; door, voor en met buurtbewoners. De methode is in verschillende wijken in Brabantse gemeenten met succes ingezet om bewoners over de eigen buurt te laten praten. Bij Bewoners aan het woord praten vrijwilligers uit de straat met bewoners uit de eigen straat. De vrijwilligers zijn bij voorkeur bewoners die niet tot het zeer actieve kader behoren. Deze vrijwilligers zijn meestal beter in staat om bewoners te bereiken die normaal niet van zich laten horen. Door gesprekken te voeren over belevingen, bevindingen en ambities van bewoners komen factoren als openheid, bereidheid en actieve netwerken onder bewoners naar voren.

Deze aanpak heeft als voordeel dat bewoners worden bereikt, die normaal niet of minder in beeld zijn. Hun uitspraken over de buurt zijn “rechtstreekse opvattingen aan de bron”, en daarom betrouwbaarder dan die van het doorgewinterde inspraaktype, de buurtburgemeester die vaak dit contact niet (meer) heeft. Er ligt bovendien een goede basis om buurtparticipatie te bevorderen. Het werken met deze groep vraagt wel veel tijd.

Bewoners aan het woord levert de volgende zaken op:

- uitbreiding van het netwerk van de wijkconsulent, met vrijwilligers waar eerder geen contact mee was,
- gesprekken tussen bewoners over de buurt, en op basis van de verslagen, inzicht in bewonerswensen,
- de mogelijkheid om als volgende stap bewoners te laten participeren aan veranderingen op sociaal gebied of de fysieke omgeving waaraan deze bewoners zelf prioriteit geven.

De methode

Bewoners aan het woord start met het vastleggen van formele en informele netwerken in een sociale kaart van de buurt. Daarna start de werving van vrijwilligers die de huiskamergesprekken zullen voeren. Deze vrijwilligers worden in enkele bijeenkomsten geïnstrueerd over het doel en de achtergronden van het project, en zij leren hoe ze een vraaggesprek kunnen voeren. Vervolgens gaan de vrijwilligers op pad om de huiskamergesprekken te voeren. Nadat de gesprekken gevoerd zijn, krijgen de buurtbewoners de resultaten terug van de huiskamergesprekken. Zij maken met de wijkconsulent verbeterplannen, die zij vervolgens ook zelf uitvoeren.

De wijkconsulent is het gezicht van het project. Hij of zij stelt de sociale kaart samen, zet de werving van vrijwilligers in gang, stimuleert hen en is voor hen een vraagbaak. Hij of zij organiseert de bijeenkomst met bewoners.

Sociale kaart

Het is belangrijk om goed inzicht te hebben in de buurt waarin “Bewoners aan het woord” wordt uitgevoerd. Wat is de bewonerssamenstelling? Welke instellingen of voorzieningen richten zich op de buurt? Zijn er verenigingen? Ken je andere formele en informele sociale verbanden? Deze sociale kaart is de eerste ingang om vrijwilligers te kunnen werven. Bij een goede sociale kaart wordt nadrukkelijk ook naar de informele netwerken gezocht. Zijn er activiteiten bekend die zich op straatniveau afspelen? Wie kent wie? Wanneer de wijkconsulent hier zicht op krijgt, is dit een belangrijke verrijking van zijn of haar sociale netwerken in de buurt.

Vrijwilligers

Er wordt bewust gezocht naar buurtbewoners met weinig of geen ervaring als vrijwilliger. Er zijn enkele redenen om juist voor deze groep te kiezen.

De bestaande vrijwilligerskaders in de buurt zijn doorgaans uitgegroeid tot sociale verbanden, die steeds dezelfde mensen op hun buurtvergadering spreken, en hun vrijwilligers steeds meer uit de eigen kring werven. Zij zijn daarom tot een elite onder de buurtbewoners gaan behoren en spreken een aantal bewoners steeds minder aan. Het gaat er bij “*Bewoners aan het woord*” juist om de bewoners aan te spreken die je normaal niet hoort. Daarom is het van belang om vrijwilligers te werven, die los van deze kaders staan. Hierbij is een evenwichtige samenstelling van de groep van wezenlijk belang. Er moet niet één etnische groep overheersen. Idealiter bestaat de kleinste helft van de groep uit autochtonen en de grootste helft uit allochtonen die allemaal een andere etnische achtergrond hadden. Hierdoor is er geen meerderheid op basis van etniciteit. De ervaring leert dat anders, de vaak wat teruggetrokken allochtone vrouwen, hun mond niet durven open te doen. En als zij dan ook de taal niet goed machtig zijn, dan wordt dat effect nog eens versterkt. Daardoor worden ze gemarginaliseerd en vallen ze af.

Ook dient er voor gewaakt te worden dat bewoners met veel inspraakervaring de nieuwe vrijwilligers mee willen laten doen met hun organisatie. Het risico is dat al snel de cultuur van hun organisatie zal dienen, met een traditionele Nederlandse vergadercultuur. Deze vrijwilligers zullen daarop stuk lopen, mede omdat hun eigen inhoudelijke inbreng beperkt is, ze weinig aanzien genieten binnen de groep en ze de vergadermores (of Nederlandse taal) onvoldoende kennen.

Bewoners tot bewoners

De vrijwilligers benaderen mensen die ze kennen of die zij van gezicht kennen. Zij gaan bovendien actief op zoek naar mensen die ze niet kennen. Vrijwilligers kunnen individueel te werk gaan, zij kunnen ook in duo's optreden. Het is belangrijk dat zij zich er goed bij kunnen voelen om deze interviews af te nemen. Iedere vrijwilliger neemt ongeveer zeven tot tien adressen voor zijn of haar rekening. Vanuit de woningcorporatie kan een brief aan de bewoners worden gericht, dat zij door buurtbewoners benaderd zullen worden voor een gesprek. Er worden posters opgehangen, in het huis-aan-huis blad of andere bladen wordt een artikelje geplaatst.

Gesprekken met de buurtbewoners vinden steeds bij de geïnterviewde thuis plaats. Na afloop krijgt de geïnterviewde namens de woningcorporatie een presentje van de vrijwilliger. Als presentje kan gedacht worden aan een doosje bonbons, of iets om in huis te zetten. Zo'n

presentie versterkt het goede gevoel dat van het project uit moet gaan, en helpt de vrijwilliger om net iets gemakkelijker de drempel van het contact zoeken te nemen.

Tijdens de interviews wordt een vragenlijst gebruikt. In de bijlage is een voorbeeld van een vragenlijst opgenomen. De vragenlijst bevat algemene vragen die een beeld moet schetsen van de geïnterviewde en zijn sociale situatie, tevens wordt hij uitgenodigd een globale indruk van de buurt te geven. Later in het gesprek wordt hier nader op ingegaan. De vragen gaan vervolgens over kansen en pluspunten in de buurt, over de (grenzen aan) verantwoordelijkheid van bewoners in het algemeen en voor de geïnterviewde in het bijzonder. Vervolgens zijn er vragen over contacten tussen buurtbewoners onderling en over interetnische contacten. De gedachte is dat juist in een omgeving met een relatief hoge mobiliteit en een groot aandeel allochtonen er in verhouding minder burenccontact is. Het vragen naar de contactenkring en het waarom kan handvatten voor beleid geven. Er is een cluster vragen over veiligheid, conflicten en aanspreekcultuur. Tenslotte wordt de vraag gesteld of men zelf actief in de buurt wil zijn.

Het is de bedoeling dat deze vragenlijst wordt gebruikt voor een gesprek met de bewoners. Dus, geen stelselmatig "afraffelen" van de vragen, maar een praatje waarvoor de vragen een goede leidraad vormen. De vrijwilligers krijgen instructiebijeenkomsten om zich hierin te oefenen.

Instructiebijeenkomsten

De instructiebijeenkomsten hebben tot doel om vrijwilligers zo goed mogelijk voor te bereiden op de huisbezoeken. Belangrijk is natuurlijk dat ieder het doel en het verloop van het project goed kent. Maar ook de wijze waarop de vrijwilliger zich bij de bewoner introduceert en een goede gespreksvoering vragen aandacht. Ook een stukje twijfel en onzekerheid zijn belangrijk om aandacht aan te geven. Het is daarom belangrijk om enkele instructiebijeenkomsten uit te voeren.

Het wegnemen van twijfel en onzekerheid neemt een groot deel van de bijeenkomsten in beslag. Het valt voor de deelnemers vaak niet mee het grote geheel in het oog te houden.

Aan de orde komen:

- Het doel van het project, wat de woningcorporatie met de informatie gaat doen en wat de bewoners er aan hebben;
- Werving: hoe benader je potentiële kandidaten?
- Introductie: hoe vertel je wat je komt doen?
- Gespreksvoering: hoe leid je het gesprek (kop-romp-staart)?
- Vraagstelling: hoe stel je niet sturende vragen/doorvragen ?
- Routing project: hoe plaats je het project naar de gesprekskandidaten toe in een breder kader?

Hierbij kan ook de vragenlijst worden gebruikt. Hierdoor kunnen onduidelijkheden uit worden gesloten, maar de vragenlijst biedt natuurlijk ook een goede kans tot verdieping omdat de deze bij uitstek uitnodigt om met elkaar in gesprek te gaan over de woonomgeving. Naarmate de vragenlijst meer bij de vrijwilliger gaat leven, kunnen zij ook tot een vruchtbaarder gesprek met de bewoners komen.

Vrijwilligers kunnen erg veel behoefte aan structuur en praktische handvatten hebben. Neem dus de tijd voor deze bijeenkomsten en zorg voor praktische hulpmiddelen, zoals een instructieformulier voor de gespreksvoering. Houd ook rekening met mogelijke taalbarrières.

Zorg verder voor een veilige sfeer door geen van de aanwezigen een dominante rol te laten spelen. Laat een ieder in ongeveer gelijke mate aan het woord komen. Als iemand dat niet durft, dring dan niet aan, maar laat wel merken dat je oog voor hem of haar hebt en dat ook zijn/haar mening evenveel telt.

Zorg vooral ook voor, tijdens de pauze en na de bijeenkomst dat je je aandacht gelijkelijk verdeelt en met iedereen een persoonlijke band probeert op te bouwen.

Zorg voor een duidelijke structuur tijdens de bijeenkomsten en wat betreft de routing van het project.

Tijdens en na de interviewfase

De interviewfase duurt al snel vier tot zes weken. Het is belangrijk om dan beschikbaar te zijn voor de interviewers wanneer zij vragen hebben. Eventueel dat je een gesprek met de interviewer doorneemt, zodat deze nog wat tips kan krijgen.

Blijf zo bereikbaar mogelijk voor de deelnemers. Personen met een grote afstand tot organisaties ervaren al snel drempels. Een direct (mobiel nummer) maakt bijvoorbeeld al veel verschil, geef wel aan dat je niet altijd beschikbaar bent.

Maak met iedereen een afspraak om na het eerste gesprek terug te koppelen. Mensen vinden het vaak spannend en willen graag stoom afblazen. Neem de ingevulde vragenlijst door en stel aanvullende vragen. Geef tips waar verder doorgevraagd of beter genoteerd moet worden. Het is overigens ook mogelijk dat een interviewer na het afronden van het interview thuis, als het gesprek nog vers is, aanvullende informatie noteert op de vragenlijst.

Plan ook een tussentijdse bijeenkomst in waar de interviewers ervaringen uitwisselen.

De bewonersbijeenkomst

Het is vervolgens belangrijk om snel terug te rapporteren wat met de resultaten gedaan wordt. De vrijwilliger heeft hier tijdens het interview een eerste taak in, door de geïnterviewde te informeren over de vervolgstappen. Een bewonersbijeenkomst is bij uitstek het middel om de resultaten met elkaar te delen en tot vervolgstappen te komen. Het meest duidelijke is wanneer er al een datum voor een bijeenkomst is. De vrijwilliger kan deze datum dan aan de geïnterviewde meegeven, zodat deze genoteerd kan worden. In alle gevallen is het belangrijk om de bewonersbijeenkomst binnen enkele weken na de laatste gesprekken plaats vindt. Nodig de bewoners die aan de gesprekken persoonlijk uit deelgenomen hebben, en geef verder uitgebreid aankondiging van de bijeenkomst dat ieder welkom is.

Tijdens de bijeenkomst worden de resultaten gepresenteerd. Belangrijk is om aan te geven wat je hier als woningcorporatie mee doet, en waar verantwoordelijkheden van bewoners liggen. Geef gelegenheid om hierover in gesprek te gaan. Doel van dit gesprek is dat er enkele thema's uitkomen waar bewoners prioriteit aan geven om zelf mee aan de slag te gaan. De bijeenkomst is dus geslaagd, wanneer deze thema's gekozen zijn en er ook bewoners zijn die met deze thema's aan de gang willen gaan.

Maak na afloop afspraken over de wijze van terugkoppeling.

Bijlage 4 Rapportage literatuurstudie allochtone senioren

FVI 250211

1. Inleiding

Er is de afgelopen jaren veel onderzoek gedaan naar de leefsituatie, de woonwensen en de zorgbehoeften van in Nederland wonende senioren uit diverse culturen. Ter voorbereiding op ons onderzoek in Geeren-Zuid hebben we een selectie gemaakt uit de beschikbare literatuur en deze bestudeerd. In deze rapportage zetten we de voor ons onderzoek relevante bevindingen op een rij. We schetsen hiermee geen compleet beeld van wat er al bekend is over dit onderwerp, maar krijgen wel op een efficiënte manier een goede eerste indruk.

Het algemene beeld is dat de leefsituatie van allochtone senioren in Nederland minder goed is dan die van Nederlandse senioren. Allochtone senioren zijn gemiddeld weliswaar jonger dan Nederlandse senioren, maar zij hebben financieel minder armslag, voelen zich minder gezond en zijn vaak slecht gehuisvest. Dit geldt voor zowel Marokkanen, Turken, Surinamers als Antillianen, maar niet voor alle vier de groepen in dezelfde mate. De gemiddelde leefsituatie van Marokkaanse senioren is het minst gunstig, gevolgd door die van de Turkse, Surinaamse en ten slotte de Antilliaanse ouderen.

De woonwensen van allochtone senioren verschillen minder van die van Nederlandse senioren dan vaak wordt aangenomen. Wel is er een duidelijke invloed van cultuur en godsdienst. Culturele verschillen drukken ook een duidelijk stempel op de zorgverwachtingen van en de zorgverlening aan allochtone senioren. Men maakt weinig gebruik van professionele zorgvoorzieningen, waaronder verzorgings- en verpleeghuizen. Vaak verlenen kinderen en schoonkinderen zorg, naast een druk eigen (gezins)leven. Dit kan leiden tot spanningen. We vonden in de literatuur een bruikbaar theoretisch model over draaglast en draagkracht, dat we in deze rapportage beschrijven om dit onderwerp beter te begrijpen.

In de laatste paragraaf hebben we een aantal aanbevelingen uit de literatuur overgenomen die van pas kunnen komen in ons onderzoek. Deze hebben betrekking op heel verschillende onderwerpen, zoals te realiseren woonvormen, communicatie, draagvlak en methoden van onderzoek onder allochtone senioren.

2. Achtergrond en leefsituatie

We maken in deze rapportage onderscheid tussen enerzijds Marokkaanse en Turkse senioren en anderzijds Surinaamse en Antilliaanse senioren. Beide groepen zijn om verschillende redenen en met een heel verschillende cultuur en uitgangspositie naar Nederland gekomen. Deze verschillen zijn ook nu nog van groot belang.

2.1 Achtergrond en leefsituatie van Marokkaanse en Turkse senioren

Turkse en Marokkaanse oudere mannen zijn over het algemeen in de jaren zestig en zeventig als jonge arbeidsmigrant naar Nederland gekomen. Zij hadden het idee om na een aantal jaren werken en sparen terug te keren naar het land van herkomst. De feitelijke terugkeer is veelal niet gerealiseerd. Velen hebben in de jaren zeventig en tachtig hun partner en gezin laten overkomen en zijn in Nederland gebleven. De meesten van hen zijn of waren werkzaam in elementaire en lagere beroepen en/of zijn lang arbeidsongeschikt geweest. Zij hebben een laag opleidingsniveau en een laag inkomen met vaak een verkorte AOW en een be-

perkt pensioen, als dat al aanwezig is. Van recht op bijstand wordt lang niet altijd gebruik gemaakt, omdat dit onbekend is of vanwege de bijkomende verplichtingen (Palet, 2009). Marokkaanse en Turkse senioren zijn nu veelal tussen de 60 en 70 jaar oud. Onder hen vinden we wat meer mannen dan vrouwen. Dit komt doordat bij arbeidsmigranten niet altijd gezinshereniging heeft plaatsgevonden, met name bij Marokkanen. Marokkaanse oudere mannen hebben vaak een jongere partner die nog geen 55 jaar is. Onder Turken heeft meer gezinshereniging plaatsgevonden en is het leeftijdsverschil minder groot (SCP, 2004). Marokkaanse en in mindere mate Turkse senioren leven relatief vaak in een gezin met kinderen en zijn weinig alleenstaand. Meer dan de helft van hen heeft ernstige gezondheidsklachten, maar men maakt nauwelijks gebruik van formele zorgvoorzieningen. Een ander probleem is de beheersing van de Nederlandse taal. Deze is vooral slecht onder Turkse en Marokkaanse vrouwelijke 65+ers. Turkse en Marokkaanse vrouwen zijn meestal huisvrouw (De Gruijter e.a., 2008).

2.2 Achtergrond en leefsituatie van Surinaamse en Antilliaanse senioren

De Surinaamse en Antilliaanse groep is vanwege de koloniale geschiedenis slecht te vergelijken met de arbeidsmigranten. Nogal wat oudere Surinamers en Antillianen kwamen in de jaren '50 en '60 naar Nederland om te studeren. Zij waren bij aankomst in Nederland naar verhouding hoog opgeleid, sterk op de Nederlandse samenleving georiënteerd en beheersten het Nederlands goed. Pas in de jaren '70 zijn veel Surinamers naar Nederland gekomen om zich te vestigen. Zij hadden weinig vertrouwen in de toekomst van Suriname als soevereine staat. Er is zodoende ook een minder hoog opgeleide groep ouderen.

De maatschappelijke positie van Surinaamse en Antilliaanse senioren is gemiddeld ongunstiger dan die van Nederlandse senioren, maar beter dan die van Marokkanen en Turken. Zij nemen een tussenpositie in waar het gaat om zaken als opleidingsniveau, arbeidsparticipatie onder 55-65-jarigen, inkomen en subjectieve gezondheidstoestand. Ook hun woonsituatie is gemiddeld wat beter dan die van Turkse en Marokkaanse ouderen. Meer dan Nederlandse senioren vallen zij voor zorg terug op hun kinderen, maar zij maken ook gebruik van formele zorgvoorzieningen zoals thuiszorg en verzorgingshuis. Naar leeftijdsopbouw lijken Surinamers van de vier groepen nog het meest op Nederlanders; onder hen vinden we relatief veel 65+ers. Antillianen en Surinamers wonen relatief vaak alleen, met name Surinaamse vrouwen (SCP, 2004; CBS, 2010).

Surinaamse en Antilliaanse ouderen spreken weliswaar goed Nederlands, maar bij het ouder worden grijpen zij steeds meer terug op de moedertaal (De Gruijter e.a., 2008).

3. Woonsituatie en woonwensen

Meer dan autochtone senioren wonen allochtone senioren in de vier grote steden. Zij wonen veelal in wijken met grote concentraties allochtonen, in goedkope, oude huurwoningen.

Soms zijn dit eengezinswoningen, vaak ook flatwoningen (zonder lift) (De Gruijter e.a., 2008). Dergelijke woningen zijn klein in verhouding tot de gezinsgrootte en kunnen niet altijd geschikt gemaakt worden voor mensen met beperkingen (Witter, 2007).

De woonwensen van ouderen uit etnische minderheden verschillen minder van die van de autochtone bevolking dan veelal wordt aangenomen. Net als autochtone ouderen wonen allochtone ouderen het liefst zo lang mogelijk zelfstandig in hun eigen woning. De nabijheid van kinderen, familie en bekenden, met behoud van zelfstandigheid en privacy binnen de woning, is hierbij evident. Gemeenschappelijkheid, het delen van herinneringen, eigen cul-

tuur en taal zijn belangrijke aspecten van de woonbeleving (Palet, 2008). Dat hoeft niet bij voorkeur in een groepswoonvorm, maar kan ook op andere manieren georganiseerd worden. Wat voor mensen uit andere culturen geldt, geldt ook voor Nederlanders: hoe ouder de mens, hoe meer behoefte hij heeft aan geborgenheid en een leefomgeving die hem herinnert aan zijn roots (Aedes-magazine, 2010).

Allochtone senioren wonen relatief vaak bij hun kinderen in. Dit geldt met name voor Marokkanen en Turken. Slechts weinigen vinden dit samenwonen van drie generaties een gewenste situatie. De verschillende generaties hebben behoefte aan een eigen leefstijl; senioren veelal aan rust (Palet, 2009). Voor veel allochtone senioren is het in elk geval belangrijk dat hun kinderen in de woning kunnen worden ontvangen, logeren en inwonen. De hoogte van de huur is eveneens erg belangrijk (Aedes-magazine, 2010).

Een deel van de allochtone senioren is niet het hele jaar in Nederland. Pendelen tussen land van herkomst en Nederland komt het meest voor onder Marokkanen, in iets mindere mate onder Turken en veel minder onder Surinamers en Antillianen. Door te pendelen hoeft men de definitieve keuze tussen blijven en remigreren nog niet te maken. Bij een toenemende zorgbehoefte neemt het pendelen af. Pas op hoge leeftijd beseffen mensen dat zij echt niet meer remigreren naar het land van herkomst (De Gruijter e.a., 2008).

3.1 Specifieke woonwensen van Marokkaanse en Turkse senioren

Marokkaanse en Turkse senioren leven relatief vaak in een gezin met kinderen (De Gruijter e.a., 2008). De maandlasten zijn voor hen heel erg belangrijk. Hierdoor stellen zij vaak minder hoge eisen aan hun woonsituatie (Movisie, 2010).

Uit diverse onderzoeken op buurt- en wijkniveau (o.a. Palet, 2009) komt naar voren, dat ouderen uit de Marokkaanse of Turkse cultuur specifieke wensen hebben voor de indeling en inrichting van de woning. Voorbeelden van dergelijke wensen zijn:

- afgesloten of afsluitbare keukens met toegang tot buitenruimte;
- gescheiden douche en toilet, waarbij toilet niet tegenover de woonkamer;
- bidet of lage kraan in badkamer of toilet om ritueel te kunnen wassen;
- zeker twee ruime vertrekken voor mannen en vrouwen apart;
- logeerruimte die evt. ook kan worden gebruikt om te bidden.

In het onderzoek van Palet onder Turkse senioren in Doornakkers, Eindhoven (Palet, 2009) kwamen ook enkele specifieke wensen naar voren voor woongebouw en woonomgeving. Voor het gebouw heeft men liever ronde vormen dan rechte lijnen en graag een overdekt stuk tuin en/of brede galerij om te ontmoeten. Daarnaast bleek de nabijheid van openbaar vervoer belangrijk voor de eerste generatie, met name vrouwen, evenals de nabijheid van winkels en zorgvoorzieningen. Voor Islamitische ouderen zijn ook specifieke voorzieningen van belang, zoals de nabijheid van een moskee en een Islamitische slager.

3.2 Specifieke woonwensen van Surinaamse en Antilliaanse senioren

Over de specifieke woonwensen van Surinaamse en Antilliaanse senioren hebben we minder onderzoeksmateriaal gevonden dan over de woonwensen van Marokkaanse en Turkse ouderen. Hoewel Surinaamse en Antilliaanse ouderen in hun leefsituatie en woongedrag meer op Nederlanders lijken dan Turken en Marokkanen, hebben zij wel degelijk specifieke woonwensen. Deze betreffen bijvoorbeeld de nabijheid van winkels met producten uit het eigen land en een kerkgemeenschap die bij het eigen geloof past (Stagg, 2010). Als men woonvoorzieningen deelt met anderen, dan is het belangrijk dat er een ruimte is waar met

verwanten en vrienden vieringen of herdenkingen kunnen worden gehouden. Dit geldt met name voor Surinamers. Ook is het voor velen belangrijk dat personeel kennis heeft van en respect voor de culturele achtergronden en gebruiken en mogelijk ook de moedertaal spreekt (Forum, 2003). Dit zal een van de redenen zijn dat de behoefte aan een plek in een verzorgings- of verpleeghuis duidelijk minder is dan onder Nederlandse senioren.

4. Zorgbehoefte en zorgverlening

Allochtone senioren voelen zich gemiddeld genomen minder gezond dan Nederlandse senioren. Meer dan de helft van hen heeft ernstige gezondheidsklachten (Forum, 2003). Toch maken allochtone senioren weinig gebruik van ouderenzorgvoorzieningen, waaronder thuiszorg en verzorgings- en verpleeghuizen. Vaak verlenen (schoon)kinderen zorg. Dit geldt voor alle groepen, maar niet in dezelfde mate.

4.1 Zorgverlening bij Marokkaanse en Turkse senioren

Marokkanen maken zeer weinig gebruik van thuiszorg. Turken ontvangen vaker thuiszorg, maar nog steeds veel minder vaak dan autochtone Nederlanders (Palet, 2008). Hierbij spelen enerzijds onbekendheid met de mogelijkheden en anderzijds de beschikbaarheid van hulp van familie een rol. Veel Turken en Marokkanen zijn ook onbekendheid met zaken als aanvullend vervoer, alarmering, dagopvang en ouderengym. Voorzieningen die wel bekend zijn en gebruikt worden, zijn algemene voorzieningen zoals maatschappelijk werk en rechtshulp (SCP, 2004).

In het eerder genoemde onderzoek onder Turkse senioren in Eindhoven (Palet, 2009) kwam naar voren dat:

- De bekendheid van het bestaan van voorzieningen redelijk is, maar men de mogelijkheden niet goed kent.
- Taal een grote belemmering vormt in de contacten met huisarts en andere zorgverleners. Ook een gebrek aan kennis over elkaars achtergronden en verwachtingen werkt belemmerend. Een spreekuur van een Turkse gezondheidsvoorlichtster wordt wel druk bezocht, al is ook hiermee niet iedereen bekend.
- Er onder Turkse vrouwen een stevig onderling mantelzorgsysteem is, bij gezondheidsproblemen denken zij eerder aan onderlinge mantelzorg dan aan mantelzorg van hun kinderen.
- Kinderen vinden dat zij al behoorlijk worden belast met de vragen van hun ouders. Men is bezorgd over de zorgafhankelijkheid van de eerste generatie en vreest ook voor een groter beslag op het eigen leven.

Ook van verzorgingstehuizen maken Marokkanen en Turken weinig gebruik. In het eerder genoemde onderzoek van Palet in Eindhoven (Palet, 2009) kwam naar voren, dat verzorgingshuizen vanuit het oogpunt van taal, voeding en gebruiken niet de voorkeur hebben. Ook is men bang voor gezichtsverlies, het zou lijken alsof kinderen en familie niet voor hen kunnen of willen zorgen. Verder speelt mogelijk nog steeds het beroerde beeld dat men heeft over verzorgingshuizen in het land van herkomst een rol (Forum, 2003).

4.2 *Zorgverlening bij Surinaamse en Antilliaanse senioren*

Van alle groepen maken Antilliaanse ouderen het meest gebruik van thuiszorg. Ook Surinamers hebben veel meer toegang tot formele zorg en instellingen dan Turken en Marokkanen. Daar staat tegenover dat Surinamers en Antillianen vaker alleen wonen en dat er in hun sociale netwerk minder informele zorg wordt verleend. Onder Antillianen en Surinamers is een groeiende groep alleenstaande oudere mannen, die na een leefstijl van wisselende gezinssituaties, nu een sociaal netwerk ontberen voor opvang en zorg (Palet, 2008).

Net als Turken en Marokkanen hebben Surinamers en Antillianen weerstand tegen verzorgingstehuizen, maar deze is minder groot. Dit komt ook door de al wat langere geschiedenis van deze twee groepen in Nederland.

5. **Balans tussen draaglast en draagkracht**

In het onderzoek naar woonbehoeften van oudere migranten in Eindhoven (De Gruijter e.a., 2008), wordt gewerkt met het begrippenpaar draagkracht en draaglast. Deze benadering geeft inzicht in de mate waarin de hierboven beschreven leefsituatie van de verschillende migrantengroepen problematisch is of worden zal en zal leiden tot het uiten van woonbehoeften.

De *draaglast* wordt gevormd door alle beperkingen die de zelfredzaamheid ernstig aantasten.

De *draagkracht* wordt bepaald door alle hulpbronnen die deze beperkingen kunnen compenseren.

De aanname is dat een woon- en zorgbehoefte ontstaat op het moment dat de draaglast groter is dan de draagkracht.

In het Eindhovense onderzoek hebben allochtone senioren een grotere draaglast dan allochtone senioren, want ze hebben gemiddeld:

- een slechtere gezondheid
- een lager inkomen
- een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal
- beperkte kennis van het Nederlandse zorgstelsel
- en ze wonen vaker in een niet-passende woning.

De draagkracht van allochtone senioren bestaat grotendeels uit één factor, namelijk de informele zorg door partner en (schoon)kinderen. Uit het onderzoek in Eindhoven en andere literatuur blijkt dat (schoon)kinderen de zorg vanzelfsprekend en met liefde verlenen, maar dat er van beide kanten nauwelijks sprake is van een vrije keuze. Gezien de omvang en samenstelling van de draaglast, is dit eigenlijk de enige mogelijkheid.

De balans tussen draaglast en draagkracht verschilt in voornoemd onderzoek per bevolkingsgroep.

Marokkaanse ouderen in Eindhoven

Zij hebben de zwaarste draaglast als het gaat over de huidige woning, gebrekkige sociaal-culturele integratie, laag inkomen en slechte ervaren gezondheid.

Omdat zich onder de Marokkaanse ouderen de minste alleenstaanden bevinden kunnen zij wel het vaakst een beroep doen op informele zorg en hulp, vaak van (inwonende) kinderen. Hun situatie is kwetsbaar, omdat alle hulp uit één bron afkomstig is, terwijl zij ernstige beperkingen hebben op meerdere gebieden.

Turkse ouderen in Eindhoven

Zij lijken op de Marokkaanse ouderen, maar hun draaglast lijkt iets minder negatief. Het besteedbaar inkomen en de ervaren gezondheid zijn iets beter en zij zijn iets vaker geneigd om formele hulp in te schakelen of deze te wensen. Wel is hun beheersing van het Nederlands is het slechtst van alle onderzochte groepen.

Net als Marokkaanse ouderen kunnen veel Turkse ouderen rekenen op hulp uit het eigen netwerk. Zij zijn echter iets vaker alleenstaand (nu en in de toekomst), zodat de beschikbaarheid van deze hulpbron minder gegarandeerd is dan bij Marokkaanse ouderen.

Surinaamse ouderen in Eindhoven

Bij deze groep is het beeld minder eenduidig. Een groot deel van deze groep heeft te maken met beperkingen, maar minder dan de Marokkaanse en Turkse ouderen. Zij scoren veel beter op sociaal-culturele integratie: zij spreken Nederlands, kennen het zorgsysteem en staan welwillender tegenover formele zorg. Een klein deel heeft voldoende financiën.

Daar staat tegenover dat zij minder kunnen en willen rekenen op informele hulp. In deze groep vinden we veel alleenstaanden. De verhouding draaglast-draagkracht is of gaat in de toekomst uit balans. Men uit op bescheiden schaal woon- en zorgbehoeften.

Antilliaanse ouderen in Eindhoven

Dit is een kleine en diverse groep: gezinnen, alleenstaanden, mensen met een relatief hoog of juist laag inkomen. Van alle onderzochte groepen kunnen en willen zij het minst aanspraak doen op informele hulp. Mogelijk leidt dit tot het uiten van woon- en zorgbehoeften onder de alleenstaanden uit deze groep.

Wankel evenwicht

De onderzoekers constateren dat er op dit moment over het algemeen een zeker evenwicht is tussen draagkracht en draaglast bij de verschillende groepen oudere migranten. Maar het evenwicht is broos. Bij het verminderen of wegvallen van de informele zorg/mantelzorg schiet de balans direct hevig uit het lood. Dit geldt vooral voor Turken en Marokkanen, want zij maken hiervan het meeste gebruik en hebben hiervoor ook de sterkste voorkeur.

De huidige balans tussen draaglast en draagkracht is een van de redenen waarom tot op heden weinig allochtone senioren in Eindhoven een woonbehoefte articuleren. Er komen in dit onderzoek nog meer redenen naar voren. Zo uiten met name Turken en Marokkanen hun woon- en zorgbehoeften niet, omdat zij niet uit hun woning weg willen. Ze willen niet nog een keer (na de immigratie) een grote stap zetten. Zij trotseren de gevolgen en ondergaan die gelaten, zoals eenzaamheid omdat zij de woning niet meer kunnen verlaten. Gevolg is een nog zwaarder leunen op de kinderen.

Een andere reden is het pendelen tussen Nederland en het land van herkomst. Hierdoor leeft men in twee werelden. Het belemmert het nadenken en beslissen over de toekomst en werkt als een factor die mogelijke woon- en zorgbehoeften verhult. Het pendelen trekt overigens ook een wissel op de kinderen, die rondom vertrek en afwezigheid veel zaken moeten regelen.

6. Verwachte ontwikkelingen

In de komende tien jaar vindt landelijk een verdubbeling plaats van het aantal niet- Westerse 55+ers, van 180.000 nu naar 340.000 in 2020 (Aedesmagazine, 2010). Eenzelfde ontwikkeling zien we ook in de provincie Noord-Brabant als geheel (Palet, 2008). Voor de gemeente Breda zijn hierover geen specifieke prognoses beschikbaar. Landelijk piekt de vergrijzing van de autochtone bevolking rond 2035; de vergrijzing van de allochtone bevolking blijft toenemen tot minimaal 2050. Volgens de prognose van het CBS zal het aantal ouderen met een niet-westerse achtergrond in 2050 bijna vijf keer zo groot zijn als in 2010. Dat heeft tot gevolg dat over 40 jaar ongeveer 30% van de niet-westerse bevolking in Nederland 55 jaar of ouder zal zijn (CBS, 2010).

Er komen steeds meer oudere migranten met gezondheidsklachten, de gemiddelde leeftijd van allochtone senioren neemt toe en er meer oudere migranten zullen een niet-passende woning hebben. Uit beleidsonderzoek blijkt dat ook de komende decennia het merendeel van de allochtone senioren een bescheiden inkomen zal hebben.

De Gruijter e.a. (2008) verwachten dat oudere allochtonen in Eindhoven steeds zwaarder zullen gaan leunen op de informele zorg/mantelzorg. Dit zal in toenemende mate tot spanningen leiden, omdat men in de praktijk steeds minder kan terugvallen op mantelzorg van inwonende kinderen. Ouderen willen hun kinderen minder tot last zijn en kinderen willen meer vrijheid om hun eigen levensstijl te kunnen aanhouden (Palet e.a., 2006).

De Gruijter e.a. verwachten dat de grotere zorgbehoefte nauwelijks zal leiden tot een toename van de vraag naar specifieke woonvormen. Met name Marokkaanse en Turkse ouderen zullen in eerste instantie kiezen voor de inzet van formele zorg in de huidige woonsituatie. Dit betreft dan vooral alleenstaanden die minder (vanzelfsprekend) gebruik kunnen maken van informele zorg/mantelzorg. Slechts een enkeling zal kiezen voor een ouderenwoning. Omdat alleenwonende Surinamers en Antillianen nu al de weg weten te vinden naar formele zorg en instellingen, is de verwachting dat zij in de toekomst meer zullen opteren voor zelfstandig wonen met formele zorg, ofwel een ouderenwoning. Een klein deel zal terecht komen in een verzorgingshuis of een verpleeghuis. De woonbehoeften van Surinamers en Antillianen die in gezinsverband leven, zullen min of meer lijken op die van autochtone Nederlanders. Alleen de behoefte aan een plek in een verzorgings- of verpleeghuis zal wel duidelijk achterblijven.

Naast de conclusies uit het onderzoek in Eindhoven, staat de verwachting dat op langere termijn allochtone senioren steeds meer op de woningmarkt zullen emanciperen en dat hun woonwensen die van Nederlandse ouderen steeds meer zullen benaderen. Deze veronderstelling sluit aan bij het gegeven dat culturele verschillen bij de tweede generatie al veel minder sterk zijn dan bij de eerste generatie. Het is de vraag in welke mate en in welk tempo deze ontwikkeling zich verder zal doorzetten.

7. Aanbevelingen uit de literatuur

Adviezen bij het onderzoeken van woonbehoeften (De Gruijter e.a., 2008)

Belangrijk bij het onderzoeken van de specifieke woonbehoeften is om je te realiseren, dat de woon- en zorgbehoeften als het ware verstopt zijn onder de mantel der liefde van de informele zorg. Het is dus niet raadzaam om de vraag te gaan inventariseren, want die vraag is niet manifest. Vanuit de visie dat een te zware zorglast geen belemmering mag zijn om te participeren in de Nederlandse samenleving, is het belangrijk om ook de behoeften van de zorgverlenende kinderen te achterhalen. Een benadering waarbij nadrukkelijk en op basis van gelijkwaardigheid wordt samengewerkt met migrantenorganisaties heeft wel kans van slagen.

Een ander belangrijk punt is: aanbod schept vraag. Veel oudere migranten verkeren in relatief ongunstige omstandigheden. Hierdoor, en doordat zij niet hun hele leven in Nederland hebben doorgebracht, kunnen velen van hen zich moeilijk voorstellen welke mogelijkheden zij hebben om hun oude dag naar eigen wens en behoefte vorm te geven. Kleinschalige voorbeeldprojecten waarin gezamenlijk gewerkt wordt aan de articulatie van de behoefte en de realisatie daarvan kunnen een grote uitstraling hebben naar andere oudere migranten.

Aanbevelingen voor groepsgesprekken (Palet, 2009)

Bij de studie van Palet naar de woonwensen van Turkse senioren in Doornakkers (Palet, 2009) zijn drie groepsgesprekken gehouden, apart met mannen, vrouwen en de tweede generatie. Hierbij kwam naar voren dat het lastig is om de deelnemers aan de groepsgesprekken te prikkelen tot meer diepgang in het uiten van hun behoeften. Het is in het algemeen lastig voor mensen om te praten over zorgbehoeften in de toekomst. Dit geldt zowel jonge en oude mensen, voor geboren Nederlanders en voor migranten. Pas als de zorgbehoefte gevoeld wordt, is men geneigd om hierover na te denken. Daarbij hebben veel oudere migranten een zeer beperkt beeld over de mogelijkheden. Daarop is besloten om een excursie naar een wooncomplex voor Turkse ouderen te organiseren, waarbij aan de hand van foto's van de deelnemers is geëvalueerd wat wel en niet aanspreekt.

Aanbevelingen voor te volgen strategieën (De Gruijter e.a., 2008)

1. Geleidelijke uitbouw van bestaande voorzieningen:

- a. Ondersteunen van de mantelzorg van de tweede generatie, bijv. door woningtoewijzing in de buurt te faciliteren.
- b. Creëren van meer mogelijkheden om de huidige bewoning aan te passen.
- c. Leren van andere initiatieven.
- d. Aandacht voor het vroegtijdig en op basis van gelijkwaardigheid betrekken van de beoogde doelgroepen.
- e. Blijvende aandacht voor het feit dat de woonbehoeften steeds veranderen. Over 10 jaar stijgt het aantal oudere migranten nog steeds snel, maar komt er wel een generatie oudere migranten aan met heel andere achtergrondkenmerken dan de huidige groep.

2. Versterkte inzet op het ontwikkelen van nieuwe woonvoorzieningen:

- a. Wees duidelijk over het gemeentelijk beleid.
- b. Help de diverse groepen om hun behoeften te articuleren, met name door aan te sluiten bij de initiatieven vanuit migrantenzelforganisaties.

- c. Ontwikkel voorbeeldprojecten.
- d. Begin kleinschalig.
- e. Spreek partijen aan op hun verantwoordelijkheden.

Bronnen

Aedes-magazine 13-14, 2010: Geen exotische wensen

CBS, 2010: www.cbs.nl, geraadpleegd op 5 oktober 2010

Forum, 2003: Factsheet allochtone ouderen en wonen

Gruijter, de e.a.: Toekomstige woonbehoeften van oudere migranten in Eindhoven, 2008.

Movisie, 2010: Interviews over woonvriendelijke zones voor allochtone ouderen op www.movisie.nl

Palet, 2008: Factsheet allochtone ouderen in Brabant

Palet, 2009: Verkenning naar woonwensen van Turkse senioren in Doornakkers, eind-rapportage

SCP, 2004: Cijferrapport allochtone ouderen

Stagg, 2010: www.stagg.nl, geraadpleegd op 5 december 2010

Witter, 2007: Multiculturele voorzieningen voor oudere migranten